

Szabó Vilmos László
Az 1956-os forradalom
a román központi napilapokban

Az 1956-os esztendő politikai történései új reményekkel és lehetőségekkel kecsgették Kelet-Közép-Európa népi demokratikus országainak lakosságát. Az SZKP XX. kongresszusa, a lengyelországi események és a magyar forradalom az élet minőségének javulása, illetve a szovjet elnyomás alóli szabadulás iránti vágy megvalósulásának eszközeként jelent meg képzeletükben. Mint utóbb kiderült, ezek a remények alapvetően téves helyzetértékelésen és elképzeléseken nyugodtak, a nagy várakozásoknak gátat szabtak a nagypolitika hideg számításai.

Az egyszerre két oldalról harsogó propaganda ugyanis a szocialista országok lakosságának jó része számára megakadályozta a tisztánlátást a világpolitika történéseinek helyes megítélésében. A Nyugatról érkező hírverésnek sikerült elhitetnie, hogy az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei a térség országainak helyzetét csupán ideiglenes állapotnak tekintik, és csak a megfelelő alkalmat várják a beavatkozásra, illetve hogy a szovjet iga lerázására irányuló közép-európai kezdeményezéseknek hajlandóak politikai, esetleg katonai támogatást is nyújtani. A másik oldalról érkező hatás ezeket ellensúlyozandó, a kizsákmányoló nyugati imperializmus háborús fenyegetésének rémképével próbálta jobb belátásra bírni a nemrég befejeződött világháború borzalmaira még élénken emlékező lakosságot, amivel akaratlanul is bizonyos értelemben alátámasztották elnyomott népek téves helyzetértékelésen alapuló vágyálmait.

A valóság azonban teljesen mást tükrözött: a propagandaháború felszínes csatározásai mögött a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, a diplomáciában Sztálin halála után beindult enyhülési folyamat eredményeinek és további lehetőségeinek védelmében, mindent elkövettek a komolyabb összeütközések elkerülése érdekében. Kölcsönösen elismerték és tiszteletben tartották a status quo alapján a másik fél érdekszférájába került területek belső ügyeinek intézését, és ezt többé vagy kevésbé burkoltan egymás tudomására is hozták.

A magyar forradalom, amely a legnagyobb várakozások kiváltója volt, és amely minden eddigi próbálkozásnál nagyobb mértékben kecsgettett a megvalósulás reményével, sokévi mesterséges elhatárolás után újra egy közös cél mögé sorakoztatta fel a Kárpát-medence magyarságát. A távolság és a különböző akadályozó körülmények ellenére az azonosságtudat, a közös gondolati és eszmei értékek hatásának köszönhetően a szomszédos országok magyarsága jelentette a

kommunista rendszerrel szemben megnyilvánuló ellenállás legmagasabb formáját a Magyarországgal határos szocialista államokban. A szomszédos országok kisebbségi sorban élő magyar lakossága a legkülönbözőbb módon nyilvánította ki együttérzését a magyar forradalommal. A röpcédulák terjesztése, tüntetéseken és különböző szervezkedésekben való részvétel mellett nem volt ritka, ha egyes tagjai a határon átkelve saját életüket és fizikai erejüket is a magyar forradalom szolgálatába kívánták állítani.

Ezen országok vezetése tehát megkülönböztetett figyelemmel kísérte a jelentős számú magyar kisebbség tevékenységét, úgy kezelve azt, mint a magyar forradalom átterjedésének legveszélyesebb eszközét. A magyar kisebbség féken tartásának és a társadalom többi részétől való elszigetelésének – a biztonsági intézkedések mellett – a legnagyobb szerepet a maximálisan ellenőrzött, szocialista sajtónak szánták. A sajtó volt ugyanis a hatalom kezében az az eszköz, amelynek segítségével a társadalom különböző rétegeinek igényeihez igazodva, és a fennálló társadalmi rendnek leginkább megfelelő módon értékelve az eseményeket, a legsikeresebben tudta befolyásolni a lakosságnak a magyar forradalomról és általában a világ eseményeiről kialakított képét.

A tanulmány célja, hogy az 1956. október 25.–december 20. közötti időszakban megjelent román központi lapok feldolgozásával¹ a román sajtó magyarországi eseményekhez való viszonyulásának és meghatározott korszakoként történő változásainak bemutatása, valamint a sajtóra ható politikai folyamatok áttekintése.

A román pártvezetés 1956-ban

Az 1956-os magyar forradalom sajátos helyzetben találta a legfelsőbb román vezetést. A moszkvai liberalizációs törekvésekkel szemben ugyanis az 1956-ot megelőző időszakban *Gheorghe Gheorghiu-Dej* vezetésével egy olyan csoport konszolidálta magát a hatalomban, amely a szocializmus ortodox alapján állva legfontosabb céljának azt tekintette, hogy a szocialista táboron belül olyan autonómiát építsen ki, amely megnehezíti a külső beavatkozást; meggátolva ezáltal Moszkvát abban, hogy lecserélje őket.²

1 A dolgozat megírásához elsősorban a következő román- és magyar nyelvű napilapok 1956. október 23.–december 20. között megjelenő, a magyar forradalommal foglalkozó cikkeit tekintettem át:

Scinteia – A Román Munkáspárt Központi Bizottságának lapja.

Scinteia Tineretului – A Dolgozó Ifjúság Szövetségének lapja.

România Liberă – A Román Népköztársaság Néptanácsainak lapja.

Előre – A Román Népköztársaság Néptanácsainak lapja.

2 Ld. CONSTANTINIU, 1997. 487.

A Szovjet Kommunista Párt (SZKP) 1956. évi XX. kongresszusa jelentette a Gheorghiu-Dej vezette csoport számára a legnagyobb veszélyt.³ A Hruscsov kezdeményezte desztalinizációt – még az általa elképzelnél jóval szerényebb mértékűt is – csakis az ő menesztésük árán lehetett volna megvalósítani. Lecserélésük azonban komoly akadályba ütközött. Az 1955 decemberében tartott Román Munkáspárt (RMP) II. kongresszusán ugyanis a Központi Bizottság (KB) első emberéhez való hűség alapján alaposan megrostált KB-ben és a Politikai Bizottságban (PB) alig maradt olyan ember, akire Hruscsov szükség esetén számíthatott.⁴ A Moszkvából hazatérő Gheorghiu-Dej csak március 23-án, az RKP KB ülésén számolt be Hruscsov beszédéről, úgy értékelve, hogy a desztalinizáció a Szovjetunió belső problémája, Romániában ugyanis ezt már korábban megvalósították a „jobboldali elhajlók”, *Vasile Luca*, *Teohari Georgescu* és *Ana Pauker* 1952-es eltávolításával.⁵ Gheorghiu-Dej tehát a sztálinizmus problémájának ilyen módon megoldásával részlegesen megvalósultnak tekintette a XX. kongresszus célkitűzéseit, majd pedig néhány külföldnek címzett desztalinizációs látszatintézkedés után a kivárási taktikáját alkalmazta.

A magyar forradalom kitörése és a korábbi rendszer gyors összeomlása megremítette az RMP vezetőit, akik a magyar elvtársakhoz hasonlóan nem tudták maguk mögött jelentős társadalmi támogatottságot. Hatalmuk megőrzése érdekében már október 24-én rendkívüli biztonsági intézkedések azonnali meghozatala mellett döntöttek.⁶ A hozott intézkedéseket október 26-án⁷ újabakkal bővítették ki, megvalósításuk érdekében pedig október 30-án Központi Parancsnokság (Comandament General) névvel egy négytagú ellenőrző testületet hoztak létre, amely bármilyen szükséges intézkedéshez szabad kezet kapott.⁸ A

3 Jellemző, hogy a kongresszusra utazó Gheorghiu-Dej – nem érezve magát biztonságban – moszkvai tartózkodása idején végig a román nagykövetség épületében lakott. Ld. FRUNZĂ, 1990. 424.

4 Az utolsó potenciális ellenfelektől Miron Constantinescutól és Iosif Chişinevicitől közvetlenül a magyar forradalom leverése után – éppen a desztalinizáció ürügyével – szabadult meg Gheorghiu-Dej. Ld. uo. 425–426.

5 Ld. POP, 1996. 46–49.

6 Ilyen intézkedések például: a két ország közötti posta cenzúrája, a határ megerősítése és a határátkelések megszigorítása a hadsereg mozgósítása, a stratégiai fontosságú épületek őrzése. Ezen kívül szabályozták az esetleges letartóztatások lefolytatásának módját is. Ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 74–78.

7 Uo. 91–95.

8 A Minisztertanácsnak és a PB-nek felelős Központi Parancsnokság „...feladata minden olyan intézkedés meghozatala, amely a Román NK egész területén a teljes rendet biztosítja”, így a rendkívüli állapot elrendelése, felsőoktatási intézmények működésének felfüggesztése, sőt indokolt esetben tűzparancs kiadása is. A testület hatalmát mutatja, hogy alárendeltségébe utalták többek között a Bel- és Hadügyminisztériumot és a Katonai törvényt is. Ld. uo. 144–145.

konkrét biztonsági intézkedések mellett jelentős megelőző, a forradalmi láz átterjedését meggátoló intézkedést hoztak, két nagyon fontos irányba hatva: a lakosság megfelelő informálása és hangulatának javítása területén.

A sajtó mellett a lakosság tájékoztatásának másik meghatározó eszköze az események szakszervezeti és pártkörökben való kiscsoportos feldolgozása volt, amelynek lépéseit szintén részletesen szabályozták a 24-i és a 26-i üléseken elfogadott határozatok.⁹

Már az első intézkedések között nagy hangsúlyt kapott a lakosság élelmiszerellátásának, valamint a fizetések és egyéb járandóságainak időben történő kifizetésének biztosítása. Ezen kívül sürgős döntést hoztak a minimálbér azonnali emeléséről, és a gyerekek utáni juttatásokra jogosultak körének kibővítéséről.¹⁰ Ezeket egészítették ki november 1-től az élelmiszerek szállításának megkönnyítéséről, 1957. január 1-től a jövedelemadó csökkentéséről, a kötelező beszállítások részleges eltörléséről és a felvásárlási rendszer feltételeinek javításáról hozott életszínvonal-javító intézkedések.

Ezen jóléti intézkedések hangulatjavító szerepén kívül volt még egy másik nagyon fontos hozadéka, az intézkedések ismertetésére és méltatására vállalati szintű üléseket lehetett összehívni, amelyeken meg lehetett bélyegezni a magyarországi ellenforradalmárok rémtetteit, a munkások pedig kinyilváníthatták a párt és a kormány iránti hűségüket.¹¹

9 Uo. 74–78.

10 Az intézkedés rendkívüli voltát támasztja alá az *Előre* november 4-én megjelent, a béremelésekkel kapcsolatos nagygyűlésről hírt adó összeállítás is. „Júniusban a párt feladatul jelölte ki a kormánynak és a Szakszervezetek Központi Tanácsának, hogy vizsgálják felül az egész bérezési rendszerünket (...) A kormány és az SZKT a pártkongresszus határozatai és a Pártbüro júniusi határozata alapján megkezdte bérezési rendszerünk tanulmányozását. Az év végéig megfelelő tervet dolgozunk ki a bérek megjavítására és a tervet a vállalatok dolgozói elé terjesztjük megvitatás végett. Addig is intézkedés történt a legalacsonyabb fizetésű munkások életfeltételeinek azonnali megjavítására, a minimális bér ezentúl 350–400 lej” Ld. *Előre*, november 4. 1.

11 Természetesen ezeket a gyűléseket pontos forgatókönyv szerint rendezték. Ezzel kapcsolatban néhány határozat az RKP KB 26-i és 30-i üléséről: „Az üzemekben gyűléseket fognak szervezni, amelyeken feldolgozzák az RKP KB, a Minisztertanács és a Szakszervezetek KB-nek a jelenlegi bérezés és nyugdíjfolyósítási rendszer megjavítását célzó határozatát. Ezekről az összejövetelekről táviratokat küldenek az RKP KB-nek és a Minisztertanácsnak.” (okt. 30.) Ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 145. – „Ezekben a gyűléseken munkások és tisztviselők, idősök és fiatalok egyaránt szólaljanak fel és az MNK-ban működő reakciós erők ellenforradalmár akcióit, és szolidarizálnak a magyar munkásosztálynak, az ellenforradalom szétzúzása érdekében folytatott hősi harcával.” (okt. 26.). Ld. uo. 92. – Hogy ezek lényegüket tekintve miről is szölgáltak, az egyik gyűlésen elhangzott bevezető is elárulja: „Mai gyűlésünk, amelynek célja, hogy megbeszéljük a dolgozók életszínvonalának megjavításáról szóló párt-

A belső rend megszilárdítása után a román pártvezetés aktív külpolitikai manőverekbe kezdett, egy esetleges Moszkvából érkező veszély megelőzése érdekében. A magyarországi valós helyzet feltérképezése céljából, egy segélyszállítmány kísérői között október 30-án a KB két tagja, *Valter Roman* és *Aurel Mălnășan* Budapestre érkezett. Látogatásuk hivatalos részének nem sok eredménye volt,¹² de az általuk készített helyzetjelentés rádöbbenette a román pártvezetést arra, hogy a magyarországi helyzet még annál is súlyosabb, mint azt korábban hitték.¹³ Egyúttal arra is rá kellett döbenniük, hogy reális esély van a forradalmi láz romániai átterjedésének, és arra, hogy ebben az esetben előreláthatóan csak szovjet segítséggel tudnának úrrá lenni a kialakult helyzeten. A megoldás kulcsa tehát a Szovjetunió kezében van, amely minél előbb tiporja el a magyar forradalmat, annál jobb Románia számára. Ettől kezdve a román külpolitikában a korábbi függetlenedési törekvések egy időre lekerültek a napirendről, és helyettük a szovjet vezetők kegyeinek keresése lett a meghatározó szempont. Ennek érdekében a Gheorghiu-Dej vezette román pártvezetés semmilyen eszköztől nem riadt vissza. Ők szervezték meg november 2-án Hruscsov és Malenkov találkozóját a román mellett a bolgár és a csehszlovák pártvezetőkkel, és a bolgárok mellett ők voltak az egyetlenek, akik a magyarországi rendteremtéshez katonai segítséget is felajánlottak.¹⁴ Ugyancsak Gheorghiu-Dej volt az, aki balkáni politikushoz il-

és kormányhatározatot, különleges nemzetközi körülmények között zajlik le. Olyan körülmények között, amikor a Magyar Népköztársaság munkásosztályának és a magyar népnek helyt kell állnia nemcsak a belső reakciós erőkkel szemben, hanem azzal a nyílt támogatással szemben is, amelyet a nemzetközi imperialista körök ezeknek az erőknek nyújtanak.” Ld. *Előre*, november 4. 1.

12 A látogatásról szóló beszámoló szövegét ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 166–180.

13 Az október 30-án, megérkezésük estjén (bukaresti idő szerint 22.30-kor) Bukarestbe küldött táviratában Mălnășan ezt írja: „Fontosnak tartjuk közölni, hogy az első találkozások (...) és az úton szerzett benyomásaink alapján kitűnik, hogy jelen pillanatban az általános helyzet súlyosabb mint ahogyan azt Bukarestben ismertük. Mindez annak ellenére, hogy a fegyveres harcok befejeződtek. Jelenleg nem létezik olyan megalapozott politikai erő, amely kezében tartaná a helyzetet Nem lehet érzékelni a párt jelenlétét. A kezdeményezés továbbra is a reakció kezében van, és a kormány (ennek nyomására) engedményről engedményre halad. Megjelennek az egyes polgári pártok jelszavai. A szovjetellenes hangulat elérte a párt- és állami kereteket. (...) A nacionalista szellem erősebb mint gondoltuk. Az emberek, akikkel találkoztunk hasonló eseményekre számítanak az RNK-ban is. Egyes régi elvtársak, akikkel felvettük a kapcsolatot, segítséget kértek a gyerekek kimenekítéséhez.” Ld. uo. 142.

14 Egyes források szerint a csehszlovák (Ld. BÉKÉS, 1996. 51.) és a jugoszláv vezetés is fontolgatta a katonai segítségnyújtás lehetőségét. Ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 339.

lően előbb elfogadta Nagy Imre közvetítési kérelmét,¹⁵ és annak szorult helyzetét kihasználva próbált a maga számára újabb jó pontot szerezni Moszkva előtt, majd a Nagy Imre-kormány bukása után azonnal váltott, és az ellenkormányt biztosította támogatásáról.

A forradalom sikeres leverése után a megkönnyebbült román elvtársak aktívan kivették részüket a magyarországi helyreállítási munkálatokból. A jelentős anyagi segítségnyújtás¹⁶ mellett nagy számú párt- és szakszervezeti aktivistát is küldtek Magyarországra, akik az új hatalom megszilárdításában segítettek a magyar elvtársakat.¹⁷ Szintén jelentős segítséget jelentett az egy időre saját sajtóorgánium nélkül maradt Kádár-kormány számára, hogy a pozsonyi *Új Szó* mellett a bukaresti *Előre* is jelentős számú, speciálisan magyarországi terjesztésre szánt példányt készített¹⁸ és csempészett át a határon, biztosítva ezáltal az új hatalom propagandája számára a terjesztési lehetőséget. A restauráció legfőbb akadályát, a komoly problémát jelentő Nagy Imre-csoport „eltüntetését” szintén Gheorghiu-Dej vállalta, amelynek sikeres végrehajtása művének megkoronázását jelentette.¹⁹

15 A kapcsolatfelvétel a szovjetek jóváhagyása és teljes ellenőrzése mellett történik, és miután a közvetítési kérelem az intervencióról hozott döntés után születik, az akció nem a békés megoldás keresését, hanem sokkal inkább Nagy Imre szorosabb megfigyelésére szolgált. Ezzel kapcsolatban ld. SZEREDA – RAINER, 1996. 91. és 95.; RETEGAN – LUNGU, 1996. 165–166., 181–182. és 185.

16 Természetesen a humanitárius segélyek küldése sem volt mentes a politikai megfontolástól. Ez derül ki a Magyarországon tartózkodó Málnásan Bukarestbe küldött táviratából is: „Figyelembe véve Bulganyin et. válaszát a magyar kormány segélykérésére, úgy gondoljuk, szükséges lenne meghatározni részünkről egy első segélyszállítmányt (...). Az első szállítmányokat – esetleg teherautókon – kezdjék el előkészíteni. Időben érkezésüknek politikai hatása lenne.” Ld. uo. 224.

17 A testvérpártok által Magyarországra küldött aktivisták között 2000 erdélyi, magyar anyanyelvű vagy magyarul jól beszélő elvtárs is részt vett a rendteremtésben. ld. BRUCAN, 1992. 72. – A román elvtársak segítő munkájának értékeléséről ld. RETEGAN – LUNGU, 1996. 282–283. és SZEREDA – SZITIKALIN, 1993. 176–177.

18 A pozsonyi *Új Szónak* napi 50 000 erre a célra szánt példánya (Ld. HAJDU, 1993a. 130.) mellett, 1000 darab speciális *Előre* is forgalomba került Magyarországon. ld. GAGYI BALLA, 1996. 116. – Ezen *Előre* példányok készítéséről és tartalmáról ld. TÓFALVI, 1997. 13.

19 A román pártvezetésnek még volt egy általuk igen fontosnak ítélt diplomáciai lépése, amikor november 27-én a román–jugoszláv határon a két ország pártvezetésének képviselői között folytatott megbeszélésen a román fél a Nagy Imre-csoport elrablásán felháborodott jugoszlávokat próbálta lebeszélni arról, hogy az ügygel továbbra is foglalkozzanak a sajtóban. Az ötletért a szovjetek nem lelkesedtek, főlegesen bonyodalmakkal járó elkésést próbálkozásnak tartva azt. Ld. SZEREDA – SZITIKALIN, 1993. 244–247. és SZEREDA – RAINER, 1996. 108., 212. és 214–215.

A magyar forradalom rádöbentette a román vezetést arra, hogy a nemzeti kommunizmus meglehetősen szűk keretek között mozoghat a szovjet beavatkozás kockázatása nélkül.²⁰ Ezt követően a román vezetés taktikát változtatott: a Szovjetuniótól való távolodás munkálatai most a szovjet–román barátság túllicitálásának leple alatt folytatódtak.²¹ Az SZKP XX. kongresszusa után vesztes helyzetbe került Gheorghiu-Dej tehát a szomszédos országból fenyegető veszélyt nemcsak elhárította, de saját céljai megvalósítása érdekében sikerrel használta fel: a válságból jelentősen megerősödött pozícióval került ki. Politikájának sikerét az is mutatja, hogy amikor 1958. június 17-én a román lapok a Nagy Imre-csoport ügyében hozott bírói döntést közlik a harmadik oldalon, az első oldalt a szovjet csapatok Romániából való kivonulása tölti be.

A szocialista sajtó informálása

„*A Népszabadság rögtön a puszkák után jön és így is kell neki dolgozni*”.²² Abban a különböző elemzők²³ is egyetértenek, hogy a szocialista rendszer négy tartópillérének egyikéként a sajtóra nagyon fontos szerep hárult. A népi demokráciákban a hatalom megszerzésének és megtartásának az erőszakszervezetek után a legnagyobb szerepe éppen a megfelelően irányított és szigorúan ellenőrzött sajtónak volt.

Az eseményekről szóló sajtóbeli tájékoztatások megértéséhez ismernünk kell a szocialista sajtó szerepéről alkotott sajátos filozófiát, amely szerint a sajtó szerepe elsősorban nem az informálás, hanem az olvasó nevelése. E felfogás alapján nem az az elsődleges cél, hogy friss információkat szolgáltatassanak az olvasónak, hanem hogy olyan híreket juttassanak el hozzá, amelyek számára hasznosak, és helyes társadalomszemléletet adva, buzdítják őt a szocializmus megvalósításáért folytatott harcban. A hasznosság tehát a legfőbb cél: a társadalom akkor működik igazán hatékonyan, ha minden tagja a megfelelő világszemlélettel rendelkezik. Ennek kialakítására és megóvására a legalkalmasabb eszköz a sajtó, mint a széles néptömegek nevelő eszköze, amely az összes információ birtokában ki tudja szűrni

20 Az 1956 novemberében Budapestre érkező Gheorghiu-Dej a következő módon értékeli a helyzetet a vele utazó Silviu Brucannal folytatott bizalmas beszélgetésében: „...ha a szovjetekkel kapcsolatos viszonyunkban nem teszünk egy 180 fokos fordulatot, elveszünk.” Ld. BRUCAN, 1992. 72–73.

21 FRUNZÁ, 1990. 428.

22 Ld. LIPCSEI, 1996. 37. – Hasonló gondolattal találkozunk a *Pravdát* idéző *Scînteia* hasábjain is: „a sajtó, amelynek az a szerepe, hogy éles fegyver legyen a népi demokratikus rendszer megszilárdításában.” Ld. *Scînteia*, október 21. 3.

23 BÉKÉS, 1996. 48–49.

a munkásosztály számára fölösleges és káros információkat, megakadályozva ezzel az idegen – és ezáltal káros – befolyás térhódítását. Ezen szemlélet alapján tehát, amikor az újságolvasó valóságtól eltérő információkkal találkozik a sajtóban, nem arra kell gondolnia, hogy az újságíró elferdítve vagy meghamisítva a valóságot félre akarja tájékoztatni, hanem csupán a megfelelő hírek közlésével egy olyan helyes szemlélet kialakítására törekszik, a társadalmi fejlődés szempontjából számára a legoptimálisabb.

„Az objektív tájékoztatás nem állhat abból, hogy olyan információkat adunk a munkásosztálynak, amelyek nem tartoznak az érdekkörébe, hanem ellenkezőleg, tagadják a sajtó tömegnevelő szerepét.”²⁴

A szocialista sajtó ugyanis mint egy iránytű, a társadalmi események osztályharcos alapon való bemutatásával jelöli meg a helyes irányt a kijelölt cél, a szocializmus megvalósítása felé. A sajtónak tehát óriási a felelőssége, amikor az egész társadalom jóléte a tét, és amikor a legkisebb megingás is veszélyes lehet.

„Amikor a szenzáció, vagy az imperialista ügynökségek ellentmondásos hírei miatt a szocialista újságíró szem elől téveszti a munkásosztály szükségleteit, amikor pártosságát aláaknázza a látszatobjektivitás, meglopja a munkásosztályt, megbénítja annak tájékozódását osztályszerepében ahelyett, hogy lelkesítené az igazság, a haladás és a szocializmus érdekében folyó jogos harcban.”²⁵

A különleges feladathoz a szocialista újságírónak természetesen nemcsak szakmai ismeretekre, de ami ennél sokkal fontosabb, erős politikai elkötelezettségre van szüksége.

„Ezáltal az újságíró egy politikus, egy pártaktivista, aki szilárdan a marxizmus-leninizmus alapján áll, és ebből a pozícióból viszi a munkásosztály és forradalmi pártja harcát az imperializmus és militarizmus ellen a szocializmus győzelme érdekében.”²⁶

Az imént vázolt újságírói etikett betartását a hatalom korántsem bízta a szakma embereire. Ezt bizonyítja Kádár Jánosnak az MSZMP KB november 24-i ülésén elhangzott beszéde is, amelyben a *Népszabadság* szerkesztőségében tapasztalt engedetlenséggel kapcsolatban *„kijelentette, hogy a rádióknak és a többi információs szervnek a párt akarata és utasításai szerint kell írniuk, s amennyiben a dolog másként történik, velük szemben a proletárdiktatúra módszereit kell alkalmazni.”²⁷* Hogy ezek a „módszerek” – Fehér Lajos szerkesztő leváltása és a szerkesztőség megtisztítása a „káros munkatársaktól” – mennyire hatásosan működtek, azt az is mutatja, hogy a Budapesten tartózkodó szovjet elvtársak november 26-án már elégedetten jelenthették Moszkvának: *„jól rendbe hozták a helyzetet a Népszabadság című lapnál.*

24 SINDERMANN, 1957. 23.

25 Uo. 22.

26 Uo.

27 SZEREDA – SZITKALIN, 1993. 175.

*Ez az újság jelenleg a KB igazi szerve, és a szerkesztőség leváltása utáni első számára a pártos irányzatosság és az jellemző, hogy helyesen világítja meg az ország helyzetét.*²⁸

Ezen irányvonalak alapján működött tehát a hatalom árnyékában a szocialista tábor országainak „objektív” hírközlése, az osztályharcos valóság és az igazság legtöbb esetben nem egybeeső tartománya között egyensúlyozva. A hazugság eme megideologizálása mellett, még ha abban esetleg találunk logikát vagy nemes szándékot, nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyarországi események esetében az ellenforradalom forradalom és az osztályellenség maga a nép volt, ennek megfelelően a sajtó informálása sokkal inkább agymosás, mintsem nevelés vagy buzdítás.

A román sajtó sajtóosságai

1956 őszén a román központi sajtó²⁹ egymást követően kétszer is kényes szituációba került, előbb a lengyel események, majd később a magyar forradalom kapcsán. Mindkét esetben felvetődött a kérdés, hogy mennyit és milyen formában lehet megírni, de míg a lengyel kérdés ügyében a távolság és a nyelvi különbségek miatt helyzete egyszerűbb volt, addig a magyar forradalom esetében jóval összetettebb feladatról beszélhetünk. A magyarországi események kapcsán már nem lehetett a pillanatnyi érdek alapján egyszerűen csak üdvözölni vagy elítélni a különböző eseményeket, hiszen a hazai sajtó a lakosság számottevő része számára, csak másodlagos hírforrás szerepét töltötte be a *Kossuth Rádió* mellett. A magyarországi eseményekről szóló híreket tehát úgy kellett megfogalmazni, hogy a több forrásból tájékozódó olvasók számára ne legyen kirívó különbség a különböző források hírei között, de a hatalom megtartása érdekében mégis a megfelelő hatást érje el a csak a hazai sajtóból értesülő lakosság körében.

A speciális helyzetre való tekintettel, a helyes tájékoztatás érdekében, a fentebb említett általános irányelvek mellett a román sajtó esetében különleges utasításokat is megfogalmaztak. A sajtóval és a lakosság tájékoztatásával kapcsolatban a pártvezetés a következő intézkedéseket fogalmazta meg:

„A Sajtóközpont figyelmesen ellenőrizni fog minden Magyarországról érkező kiadványt és tájékoztatni fogja a KB-t azokról a kiadványokról, amelyekről úgy gondolja, hogy terjesztését meg kell állítani.”

28 Uo. 179.

29 A továbbiakban, az egyszerűség kedvéért román sajtó kifejezést használom, amely meghatározás minden esetben az írott sajtóra vonatkozik, független attól, hogy milyen nyelven jelentette meg írásait.

„A központi sajtó adjon ki sajtóközleményeket, amelyekben a *Magyar Népköztársaság Kormányának hivatalos közleményei alapján* közöljön információkat a magyarországi helyzet valós állapotáról.” (Kiemelés – Sz. V.)

„Az ismertetésekben *ne hozzák kapcsolatba a magyarországi eseményeket a lengyelországiakkal.*” (Kiemelés – Sz. V.)

„A magyar nyelven megjelenő lapok szerkesztősegeit (Előre, Utunk stb.) – figyelembe véve, hogy tagjaik között vannak egyes egészségtelen elemek – ideiglenesen erősítsék meg szemléletüket tekintve alkalmas aktivistákkal.”

„Egy (...) kollektíva ellenőrizni fogja a magyarországi eseményekkel kapcsolatos, sajtóban és rádióban közölt anyagokat”

„Az RKP KB propaganda és kultúrosztálya be fogja mutatni az RKP KB PB-nek azok listáját, akik speciális *Agerpres* jelentéseket kapnak, ezek számának csökkentése érdekében.”³⁰

Az erős központosítási és egyhangúsítási törekvések következtében romániai napilapokban a Magyarországgal kapcsolatos hírek túlnyomó többségét az *Agerpres* román hírügynökség által összeállított nyers hírügynökségi jelentések szó szerinti közlése teszi ki. Ezért a magyar forradalomról szóló hírek bár más és más címek alatt jelentek meg a különböző újságokban, a tartalmuk szóról szóra azonos. Az *Agerpres* jelentéseiben minden esetben magyarországi vagy más külföldi lapok cikkeire, hírügynökségek vagy rádióadások közleményeire hivatkozik, viszont a különböző hírek bevezetésére, illetve összekapcsolására használt egyikét mondat segítségével olyan értelmet kölcsönöz a különben hiteles híreknek, ami a hatalom érdekeinek leginkább megfelel. A szó szerinti közlés következtében a lapok számára nincs lehetőség a hivatalos állásponttól való eltérésre. Csak néhány esetben történt meg, hogy valamelyik újság nem közölt egy-egy ilyen jelentést, vagy bizonyos részeket kihagyott belőle annak érdekében, hogy az eseményekről korábban kialakított pozitívabb vagy negatívabb képet megőrizze a kommentárjaiban. A hírügynökségi jelentéseken kívül csak néhány (ezen a híreken alapuló) szerkesztőségi cikk jelent meg, amelyben a szerkesztők élni tudtak látszatszabadságukkal, ha éppen nem egy központilag megfogalmazott kommentárt kellett közölniük saját cikk gyanánt, mint ahogyan november 2-án is történt. Két újság – a *Scinteia* és az *Előre* –, amelynek sajátos helyzeténél fogva a tájékoztatásban nagyobb szerep jutott, saját kiküldött tudósítóinak beszámolóit és interjúit segítségével némileg árnyaltabb és emberközelibb képet tudott nyújtani az eseményekről. E három közlési forma, a hírügynökségi jelentés szó szerinti közlése, a tartalmát tekintve felülről meghatározott, saját értékelő cikk, valamint a legtöbb esetben kevés hírértéket tartalmazó tudósítói

30 RETEGAN – LUNGU, 1996. 74–78., 95. és 144.

jelentés jelöli ki a magyar forradalomról szóló híradások esetében a román sajtó mozgásterét. A forradalomról közölt híreket tekintve tehát elmondhatjuk, hogy a román sajtó a legkevésbé sem sokszínű, és árnyalatbeli különbségekről is csak legnagyobb jóindulattal beszélhetünk.

A napi sajtó általános jellemzőiről annyit érdemes tudni, hogy a napilapok a hétfői szünnap kivételével naponta szolgáltak friss információval, az ünnepi példányoktól eltekintve négy oldalon jelentek meg, és a külföldi hírek a lapok negyedik vagy harmadik oldalán kaptak helyet fontosságuk függvényében. A magyar forradalommal kapcsolatos hírek általában a nagyobb olvasottságnak örvendő negyedik oldalra kerültek.

A magyarországi eseményekkel kapcsolatos román sajtóközlemények általam áttekintett periódusa időben három szakaszra osztható, ezen szakaszok határait minden esetben egy-egy jelentős esemény jelzi. Az ezekhez az eseményekhez fűződő román pártpolitikai érdek határozza meg, hogy az adott szakaszban milyen hangnemben és miről kell írni, a közlésnek mennyire kell valósághűnek lenni, és milyen irányba kell terelni azon olvasók figyelmét, akik esetleg más forrásokból is tájékozódnak az eseményekről.

A magyar események megítélésének szakaszai

1. szakasz (október 23–30.)

A magyar forradalomról szóló első hírek a felhasznált hírforrásnak,³¹ valamint az írott sajtó sajátos korlátainak köszönhetően csak október 25-én jelenhettek meg a romániai központi sajtóban. A forradalomról beszámoló híreket két cikkbe foglalva közzölték a román lapok. Az első az MDP KV 24-i ülésén hozott határozatokat tartalmazza, ismerteti a KV-be és a PB-be beválasztott új tagok névsorát, viszont nem tesz említést Gerő Ernő megerősítéséről és Nagy Imre miniszterelnöki kinevezéséről.

A nap második híradása,³² amely közvetlenül az első alatt kapott helyet, már a konkrét eseményekkel foglalkozik. A cikket olvasva megállapíthatjuk, hogy – a benne található információkat tekintve – megfelel a magyar sajtóban közölt hivatalos értékelésnek, ezen kívül pedig, hogy minden olyan elem megtalálható benne, amelynek „a népi demokratikus rendszer elleni támadásokról” beszá-

31 Az *Agerpres* hírügynökség láthatóan leginkább a *Kossuth Rádió* műsoraiból tájékozódott, itt pedig a forradalomról szóló első híreket csak 24-én reggel közlik.

32 Teljes szövegét lásd a Függelékben.

moló cikkekben elengedhetetlenül szerepelni kell.³³ Ez alapján helyet kap a cikkben két olyan gondolat is, amely a magyar hivatalos értékelésbe csak később kerül bele. Az egyik az „idegen reakciós erők” szerepének hangsúlyozása, amelylyel a helyi kezdeményezés szerepét igyekeznek minimalizálni. A másik elem pedig a történetek befejezett voltára utal: „az ellenséges kalandot likvidálták”. Ez utóbbit egészíti ki az a tény, hogy míg a magyar sajtó lépten-nyomon ellenforradalmárokról beszél, a romániai lapok ebben a cikkben és a későbbiekben is óvakodnak ettől, és inkább olyan „enyhébb” és politikailag semleges megnevezéseket részesítenek előnyben, mint a „népellenes elemek”, „fasiszta huli-gánok”, „banditák” stb.³⁴ Ezekkel a „finomításokkal” – nem utolsó sorban önvédelmi célzattal – azt próbálják sugallni, hogy az esemény nem nagy jelentőségű, időben behatárolt, és a lakosság támogatása hiányában nem tudott tömegméréteket ölteni, így elbukott.

Meglepő a cikkben a debreceni események említése, hiszen a vidéki események kapcsán a *Kossuth Rádióban* csak Tatabányáról és Salgótarjánról³⁵ találunk említést.³⁶

Az október 30-ig tartó első szakaszban megjelenő hírek, amelyek az események lezárultáról számolnak be, merítve a 25-i cikk optimizmusából a magyarországi helyzet gyors normalizálódásáról írnak, azt próbálják sugallni, hogy a meghatározó események után Budapesten helyreállt a rend, az élet egyre inkább visszatér rendes kerékvágásába. Már a 26-i lapok cikkei arról írnak, hogy „a magyarországi helyzet folyamatosan javul. Az ellenforradalmi lázadást felszámolták. A fegyveres támadások egyre elszigeteltebbek. Budapesten az élet visszatér rendes menetébe. Egyre több

33 A cikket összevetve az 1953. júniusi NDK-beli és az 1956. júniusi poznani eseményekről szóló sajtóbeszámolókkal (Ld. a *Scinteia*, 1953. június 20-i, illetve 1956. július 1-i számait), megállapíthatjuk, hogy mindhárom híradás összeállítása azonos séma alapján történt. Mindhárom esetben az események „idegen hatalmak fasiszta provokátorainak műve”, akiknek „idegen kalandorok tervei alapján” (*Scinteia*, 1953), valamilyen eseményt kihasználva (pl. a poznani nemzetközi vásár), „sikerült utcai zavargásokat provokálni (...) a népi hatalom ellen.” „A fizetett söpredék” támadást intézett „középületek ellen, ami emberáldozatokhoz vezetett.” (*Scinteia*, 1956) „A túlkapások teljes sikertelenséggel végződtek, mert a lakosság nagy részének és a hatalmi szervek csattanós válaszával találták szemben magukat” (*Scinteia*, 1953), „a hatóságoknak, a munkásosztály öntudatos részére támaszkodva sikerült úrrá lenni a helyzeten és helyreállítani a nyugalmat a városban.” (*Scinteia*, 1956)

34 Érdemes megfigyelni, hogy ellenforradalmárokról csak a cikk – valószínűleg utólag írt – bevezető mondatában és a végén beszélnek. Valószínű tehát, hogy a cikk első részét a *Kossuth Rádió* kora reggeli, első híradása alapján állították össze, amelyben az eseményeket még nem nevezték ellenforradalomnak. Ld. GYURGYÁK, 1989. 29.

35 Uo. 35.

36 Ezzel kapcsolatban ld. SZEREDA – RAINER, 1996. 26. és KAHLER – M. KISS, 1997. 24.

üzem újrakezdli a munkát.” Ezzel az optimista hangulattal némileg ellentétesen a következő napokban már egyre megfontoltabban írnak a pozitív fejleményekről: „a város egyes pontjain folytatódott a harcok az ellenforradalmi bandák ellen. (...) A III. és a város más kerületeiben több fegyveres csoport is megadta magát” (okt. 27.). „Tegnap [okt. 27-én] elkezdték az ellenforradalmárok utolsó három góciának felszámolását” (okt. 28.), „a Magyar Népköztársaság katonai parancsnokságának közleménye szerint a 27-ről 28-ra virradó éjszaka nyugalom volt, nem került sor fegyveres összetűzésekre.” (okt. 30.) Ezek az optimistának szánt hírek azonban elárulják az olvasó számára, hogy a magyarországi események korántsem voltak annyira jelentéktelenek és időben behatároltak, mint azt a korábbi napokban állították. Ugyancsak ezt támasztják alá azok a beszámolók is, amelyeknek normális esetben nincs hírértékük. Ilyenek például: „a villany, a gáz és a telefon normálisan működik, 25-től a kenyérgyárak is beindultak.” (okt. 26.) „26-án újra megjelentek az újságok” (okt. 27.), „a Magyar Népköztársaság kormánya Nagy Imrével az élén ura a helyzetnek.” (okt. 28.). A hasonló hírek és a részletesen közölt helyreállítási munkálatok alapján alkothat magának némileg realisabb képet az olvasó a lezajlott események súlyosságáról, arról hogy itt többről lehet szó, mint egy „ellenséges kalandról”.

Ezekkel hírekkel kapcsolatban, amelyek nem emelkednek felül a minden-napok történésein, elmondhatjuk, hogy tényyszerűségüket tekintve kikezdehetetlenek. Egyik sem kitalált vagy elferdített, sőt – a felsőbb utasításoknak megfelelően, a magyar hivatalos híradások alapján – az események alakulásának megfelelően minden hír napra pontosan hivatkozva és olykor szó szerint idézve szerepel a híradásokban. Tehát a román sajtóban közölt összes hír hiteles, megfelel a magyar sajtóorgánumban közölt híreknek. Érvénytelenségük – vagyis az, hogy helyenként nem felelnek meg a valóságnak – csak ezen hírek átvételéből adódik. Az a tény, hogy az általuk közölt kép mégis torzít a magyar sajtóban megjelent képhez viszonyítva, az elhallgatásoknak és néhány igazán csekély számú ferdtítésnek köszönhető. Ez utóbbival mindössze három alkalommal találkoz-tam. Az első 26-án Nagy Imre beszédében fordul elő: „az elmúlt napok során hazánk tragikus eseményeket élt át. Az ellenforradalmár felbujtók Népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást indítottak.”³⁷ A második eset a honvédelmi miniszter nyilatkozatában található, amelyben a miniszter a szovjet csapatok állítólagos manővereiről szóló információkat cáfolja: „az ilyen információk hamisak, az igazság az, hogy a szovjet seregek különösen értékes segítséget nyújtottak, de a harcok intenzitásának mérséklődésével a rend fenntartását a magyar katonai egységek vették át.” (Kiemelés – Sz. V.)³⁸ A harmadik esetnek már koránt sincs ekkora jelentősége, mindössze arról van szó,

37 Nagy Imre október 26-i nyilatkozatának eredeti szövegét ld. GYURGYÁK, 1989. 72.

38 A szöveg eredetijét ld. uo. 111.

hogy a 30-i lapok előre megelőlegeznek egy olyan eseményről szóló hírt, ami csak a lapok megjelenésének napján történt meg.³⁹ Ebben az időszakban igazán torzító hatása az elhallgatásoknak van.

A román sajtó rendszeresen említést tesz az MDP-ben és a kormányban október 24–27. között történt változásokról. A legfelsőbb szervezetekben történt személycseréken kívül a román sajtó hírt ad Nagy Imre október 24., 25. és 28-i, Kádár János 25-i és az MDP 26-i rádiónyilatkozatáról. A nyilatkozatokból a legtöbb esetben bizonyos részeket idéznek ugyan, de ezeket úgy válogatják ki, hogy abból semmilyen lényeges információ ne szivároghasson ki, sőt Nagy Imre október 28-i beszéde esetében csak említés szintjén tájékoztatnak a nyilatkozat megtörténtéről: „Nagy Imre elvtárs, az MNK Minisztertanácsának elnöke, október 28-án este elmondott rádióbeszédében ismertette a kormány programját.” Ennek következtében a Magyarországról szóló információk közül kimaradnak olyan fontos intézkedések, mint például az amnesztiarendelelet, a szovjet csapatok kivonása, az ÁVH megszüntetése a Nemzetőrség megalakítása, a Kossuth-címer és március 15-e nemzeti ünnepként való elfogadása, valamint a szovjet–magyar barátság új alapokra helyezésének és a mezőgazdaság-politika felülvizsgálatának ígérete, tehát a magyar forradalom olyan elemei, amelyek az október 29-ig tartó szakaszának alapkövei voltak. Szinte csak véletlenül derül fény a munkástanácsok megalakulására,⁴⁰ illetve arra, hogy vidéken is a budapestiekhez hasonló eseményekre került sor.⁴¹

A nyilatkozatok illetően való megnyirbálásával a fontos kormányintézkedések mellett kimarad a hírekből az a folyamat is, amelynek során az események megítélésében a magyarországi hivatalos értékelés eljut a 24-i „fasiszta reakciós elemek” ellenforradalmától, az október 30-i, „a nép forradalmi harcát” vívó szabadságharcosokig. Ezek az intézkedések azonban olyan problémák megszüntetése érdekében születtek, amelyek a többi szocialista országban is gondot okoztak, így ezeket a magyar forradalomhoz hasonló események kockáztatása nélkül nem lehetett a román sajtóban közölni.

Az SZKP KB október 24-én a bolgár, német és csehszlovák testvérpártok képviselőinek jelenlétében lezajlott tájékoztató ülésén elfogadott határozat értelmében⁴² a román sajtó első szerkesztőségi cikkei a forradalom kitérését

39 „A budapesti rádió hétfőn [okt. 29-én] reggel jelentette, hogy a fővárosban reggel 7 órakor megkezdődött a munka (...) A vasúti forgalom helyreáll.” Ezzel kapcsolatban ld. uo. 222.

40 „Az ipari üzemekben alakult munkástanácsok kijelentik, hogy a kormánnyal közösen harcolni fognak a kijelölt program megvalósításáért.” Ld. okt. 30-i lapok.

41 „Vidéken szintén normalizálódik az élet.” Uo.

42 SZEREDA – RAINER, 1996. 179.

követő első napokban nem jelenhettek meg. Október 28-án viszont mind a négy központi napilap saját cikket közöl.⁴³ Ezekben a cikkekben világosan felismerhető a központi meghatározottság, az események okait tekintve mindegyik a 25-i híradás alapján értelmezi az eseményeket, kiegészítve néhány olyan elemmel, amelyet korábban még nem hoztak kapcsolatba a magyar eseményekkel.⁴⁴ Ezen kívül minden napilap cikke ugyanazzal a kötelező (önvédelmi) elemmel zárul: „*Románia népe nemzetiségre való tekintet nélkül*” megbélyegzi az ellenforradalmárok akcióit, szolidarizál a magyar munkásokkal, és hűségéről biztosítja a párt- és kormányvezetést.⁴⁵ A mindegyik napilapban megtalálható elemeken kívül, az *Előre* és a *Scînteia Tineretului* az „ellenforradalmárok rémtetteiről” is ír, erre a napi hírekben az egész időszak alatt – október 25-e kivételével – csak egyszer volt példa (október 27-én), amikor azok „kórházak és mentőautók elleni támadásáról” számoltak be. Ezekben a cikkekben már arról írnak, hogy „*az ellenforradalmárok a szó szoros értelmében vadállatok, pusztító dühükben borzalmas bűntetteket vittek végbe, ártatlan embereket gyilkoltak, múzeumokat gyújtottak fel stb.*”⁴⁶

Az egyetlen olyan információ, amit a pártvezetés valószínűleg nem látott szívesen, az *Előre* cikkében található, ez a szovjet csapatoknak a további harcokban való részvételéről árulkodik⁴⁷ éppen azon a napon, amikor a hírekben a magyar honvédelmi miniszter nyilatkozatának meghamisítása árán is igyekeztek ezt cáfolni.

43 Ezek a következő címekkel jelentek meg: „Egy bukásra ítélt kaland” (*România Liberă*), „A magyar nép szétzúzza az ellenforradalmi kalandot” (*Scînteia*), „Az imperialisták reményei kudarcra vannak ítélve” (*Scînteia Tineretului*), „A magyar nép megvédi a népi hatalmat” (*Előre*). Ld. az október 28-i lapok 4. oldalán.

44 Ilyenek például: „Az ellenforradalmi összeesküvés célja Magyarországnak az imperialista körök függőségébe való visszatérése, a nemzeti függetlenség feladása, a grófok és polgárok hatalmának bevezetése, amelyek a múltban könyörtelenül kizsákmányolták a magyar népet.” „Aligha lehet kételkedni abban, hogy a népi demokratikus országok aláaknázására megszavazott 100 millió dollár és a később rátételtett huszonöt millió dollár a magyarországi eseményekben is éreztette hatását.” „Az imperialista propaganda teljes erővel a nemzetközi közvélemény megtévesztésére törekszik, ennek az aljas lázadásnak céljait és eredményeit tekintve” Ld. *Scînteia*, október 28. 4.

45 „Románok, magyarok egyaránt felidézik a fasizmus, a horthysta és az antonesciánus uralom népellenes garázdálkodásait. Ezek az idők sohasem fognak visszatérni.” Ld. október 28-i *Előre*, 4.

46 *Scînteia Tineretului*, október 28. 4.

47 „A magyar munkásokkal és katonákkal együtt, a magyar kormány felkérésére és a Varsói Szerződés rendelkezéseinek megfelelően a szovjet harcosok is küzdenek a magyar nép létérdekeiért, az egész szocialista tábor érdekeiért folyó önfeláldozó harcban.” *Előre*, október 28. 4.

A felülről diktált, október 28-án megjelent cikkek mellett csak egyetlen kommentár látott napvilágot ebben az időszakban a magyarországi történések fejleményeiről, az *Előre* „A magyarországi eseményekről” címmel megjelent október 30-i cikke.⁴⁸ Erről a cikkről elmondható, hogy néhány olyan információt tartalmaz, amely a romániai olvasó számára új megvilágításba helyezi az eseményeket. A korábbi szemlélethez viszonyított új látásmód természetesen nem jelenti a régivel való szakítást, netán annak elítélését, az egész úgy van beállítva, mintha a beáramló, új információk fényében a magyarországi események újabb aspektusai tárulnának fel.⁴⁹

Az egyik pont, amiben előrelépés történik az események okainak feltárása területén, „a külső és belső reakciós körök aknamunkája” mellett már azt is megállapítja, hogy „a drámai események gyökerei mélyek (...) a magyar politikai és gazdasági életnek megvoltak a maga sajátos nehézségei, megoldatlan kérdései. Sok esetben megszegték a szocialista demokratizmus és a törvényesség elveit.” A másik lényeges elem az események résztvevőire vonatkozik, megemlítve, hogy a vázolt hibákat kihasználó „ellenforradalmi elemeknek sikerült megtéveszteni számos jóhiszemű dolgozót.”⁵⁰ Végül ugyancsak ebben a cikkben kerülnek említésre a magyar kormánynak a tűzszünet elrendeléséről és az új karhatalom felállításáról szóló intézkedései is.

Bár a román sajtóban korábban megjelent értesülésekhez viszonyítva jelentős előrelépés tapasztalható az *Előre* cikkében, a magyar sajtóhoz viszonyítva még mindig nagy a lemaradás, továbbra is annak 24-i szintjén áll.⁵¹ Annak a ténynek, hogy egy ilyen jelentőségű cikk éppen az egyetlen magyar nyelvű központi napilapban jelent meg – figyelembe véve, hogy a román sajtó más orgánumai, köztük az etalonul szolgáló *Scînteia* is csak jóval később tér át az események hasonló értékelésére⁵² –, természetesen nem a kisebbségi összetartozás érzése és az anyaországhoz fűződő kapcsolat még megmaradt emléke áll a háttérben, főleg egy olyan, maximálisan ellenőrzött sajtó esetében, mint a román volt. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a párt vezetése megpróbálta menteni a sajtó még megmaradt hitelét a magyar lakosság előtt, olyan információkat csöpögtetve, amelyeket a lakosság más forrásból már amúgy is régen ismert.

48 *Előre*, október 30. 4.

49 „Az eseményekről befutó újabb és újabb jelentések egyre inkább világossá teszik a bonyolult, sok részletében még tisztázatlan helyzetet.” Ld. október 30-i *Előre* 4. oldalát.

50 Az információ jelentőségét vastag szedéssel is kiemelték, ami szintén újdonság a magyar eseményekkel foglalkozó cikkek esetében.

51 GYURGYÁK, 1989. 31. és 42.

52 A *Scînteia*ban csak november 3-án jelenik meg az események okait és lefolyását boncolgató hasonló tartalmú kommentár. Ld. *Scînteia*, november 3. 4.

Az első időszak híreit tekintve elmondhatjuk tehát, hogy a román sajtó felsőbb utasításoknak engedelmességre követe a hivatalos magyar híreket és az események értékelését – még ha ezeket alaposan „kozmetikázza” is –, és vele együtt tolódik el a kezdeti kemény vonaltól egyre engedékenyebb irányba, ami az idő múlásával egyre több veszélyt hordoz magában a pártvezetés számára. Az események előrehaladtával pedig a hatalom már arra kényszerül, hogy a szocialista sajtó talán legfontosabb jellemzőjét, az egységességet áldozza fel annak érdekében, hogy elkerülje a nyílt ellentmondást a magyar médiák híreivel.

2. szakasz (október 31.–november 4.)

Az október 31-vel kezdődő második szakasz során a magyarországi eseményekkel kapcsolatban fokozatosan megváltozik a román sajtó hangvétele. Míg korábban a helyzet állandó javulásáról számoltak be, mostantól egyre sötétebben ítélik meg a kialakult helyzetet, sőt az idő előrehaladtával már nemcsak negatívan értékelnek, hanem kifejezetten a szovjet katonai beavatkozás ideológiai előkészítését végzik. Olyan helyzet bemutatására törekednek, amely alapján a magyar forradalom leglelkesebb szimpatizánsai is szükségesnek és jogosnak ítélik majd meg az intervenciót.

A 31-i beszámolót⁵³ még a már megszokott hangnemben készítik elő, olyan hírekről számolnak be, amelyek a hétköznapi élet folyamatos javulásáról tanúskodnak. Ehhez a képhez – amelyet láthatóan a Kossuth Rádió reggeli órákban közölt híryanagából állítottak össze – egy olyan hivatkozás nélküli bevezető szöveget illesztnek, amely egyrészt zavaros,⁵⁴ másrészt pedig teljesen ellentmond az utána következő híreknek. Ez a zavar mindenképpen azt sejteti, hogy az utolsó pillanatban felülről beavatkozás történt. Az elképzelés talán az lehetett, hogy a cikkben – úgy mint az a *Scînteia* esetében történt – csak a kormány átalakításáról szóló hír szerepel majd, és a bevezető szöveg mintegy megvilágítja a koalíciós kormány kialakulásának körülményeit. A próbálkozás minden esetre nem sikerült – talán éppen a sietségnek köszönhetően –, a *Scînteia* kivételével minden napilap a *România Liberă*hoz hasonlóan minden hírt közöl, különbség csak a hírek közlésének sorrendjében van. Nem egészen világos, hogy mi állhatott a próbálkozás hátterében. A legvalószínűbb, hogy *Aurel Mălăeșan* október 30-i budapesti távirata⁵⁵ miatt a párt legfelső vezetésében bekövetkezett, a magyar-

53 A beszámoló teljes szövegét lásd a Függelékben.

54 A szövegben szereplő „október 30-án éjjel” helyett október 29-ét kellett volna írni, hiszen a cikkben megjelölt időpontban a lapnak már a nyomdában kellett lennie.

55 Ezzel kapcsolatban ld. a 12. jegyzetet.

országi viszonyokkal kapcsolatos helyzet-átértékelés és a temesvári diáktüntetések következtében előállt belső feszültségek, illetve különleges biztonsági intézkedések együttes sajtóbéli lecsapódásáról lehet szó.⁵⁶

Az október 31-ét követő napokban a újságok cikkei egyre magabiztosabban lépnek fel a magyarországi eseményekkel szemben. A november elsején megjelent lapok hírei még átvesznek néhányat a *Kossuth Rádió* előző napi híreiből, viszont kiegészítik harcokról és könyvégetésről beszámoló információkkal, valamint egy, a nyugati és a keleti sajtó híreiből egyaránt tallózó összeállítással,⁵⁷ ami már egyértelműen az elkövetkezendő napok hangnemváltását készíti elő.

A november 2–4. között megjelent lapok cikkei és kommentárjai már nyíltan a magyar forradalom befeketítését célozzák. Ezekben a napokban az *Agerpres* által összeállított híradásokra az jellemző, hogy a külföldi és főleg a nyugati – ezáltal a romániai olvasó szemében hitelesebb – hírügynökségek és sajtóorgánumok korábbi, harcokról és kegyetlenkedésekről beszámoló híreiből válogatnak, néhány rövid, tendenciózusan megfogalmazott bevezető sor segítségével úgy állítva be az eseményeket, mintha azok a legutóbbi napokban történtek volna.⁵⁸ Ezen kívül valós eseményeket ferdítenek el,⁵⁹ de nem riadnak

56 Október 30-án még négy olyan esemény is történt, ami ezt a lépést indokolhatta: Budapesten a párház ostroma, a már említett kormányváltás – és ezáltal az egypártrendszer megszűnése –, valamint a szovjet nyilatkozat megjelenése. Ezek hatásának valószínűségét csökkenti az a tény, hogy a szocialista tábor többi tagjának sajtójában csak november 2-án következnek be változások a magyar események megítélésében. Ld. például GÖMÖRI, 1992. 147.

57 Ebben arról számolnak be – még alaposan hivatkozva az idézett forrásokat –, hogy az osztrák–magyar határon „valóságos fasiszta főhadiszállások alakultak, amelyek az amerikai hírszolgálat zsoldjában álló fasiszta központok közvetlen irányítása alatt állnak.” Ezek amerikai képek, ellenforradalmár csoportok és menekülttáborokban élő magyarok határátelérését készítik elő, valamint a magyar határ menti városokban „ügynevezett »szabad« rádióadókat hoztak, amelyek műsora hasonló jellegű, mint a fasiszta *Szabad Európa Rádióé*”.

58 November 3-án írják „Csutörtők hajnalban Budapest utcáin heves tűzváltások zaja hallatszott. Az utcákon barikádokat emeltek és gépfegyverek ropogását lehetett hallani.» (a *Reuters* beszámolója alapján) „Már két nappal ezelőtt a halottak száma elérte a háromezret, a sebesültek meghaladta a tízezer főt” (*France Presse*). November 4-én a *New York Herald Tribune* alapján: „...öt nap leforgása alatt »Budapesten a tüzoltóknak 260 esetben kellett beavatkoznuk. Számos nagykitejedésű tűz pusztított különösen az élelmiszerraktárakban, a nagy üzletekben és a város központjában álló középületekben.»” Ez utóbbi hírről a *Kossuth Rádió* október 28-án számolt be. GYURGYÁK, 1989. 130.

59 November 2-án írják hivatkozás nélkül: „A tűz emésztette épületek között található a Nemzeti Múzeum is, amelynek pusztulása a magyar kultúrkincs számára pótolhatatlan veszteségeket jelent.” A Nemzeti Múzeumban keletkezett tüzesetekről a *Kossuth Rádió* október 25-én számol be. Ld. uo. 63. – Az itt keletkezett károkról (az Afrika-kiállítási rész (!) meg-

vissza a nyilvánvaló hamisításoktól és a hírek kitalálásától sem.⁶⁰ A közölt hírek alapján a helyzet Budapesten tarthatatlanná vált, gondok vannak a közellátással,⁶¹ mindennaposak a rablások és fosztogatások, az utcákon állandóak a kegyetlen gyilkosságok.⁶² A véres események bemutatásával párhuzamosan azokat a politikai okokat is megpróbálják felkutatni, amelyek ezek megtörténtét lehetővé tették, úgy értékelve, hogy az áldatlan állapotok a Nagy Imre-kormány gyengeségének és békülékeny politikájának, valamint a külső és belső reakció egyre nagyobb térnyerésének eredménye.⁶³ Ugyanakkor igyekeznek hangsúlyozni, hogy

semmisülése és a tetőszerkezet sérülései) ld. uo. 130. – November 3-án: „A Borsodi Rádió bejelentette, hogy a megye egy küldöttsége kérte a Parlament feloszlátását, amely haszontalanná vált.” A borsodi küldöttség budapesti tárgyalásairól a *Kossuth Rádió* október 28-án számolt be. Ld. uo. 79–80.

- 60 A november 4-i újságokban: „pénteken megjelent Budapesten a Németországból érkező Löwenstein herceg, aki rádióbeszédében hangsúlyozta, hogy a magyar ellenforradalmároknak egyesülniük kell Nyugat-Németországgal, amely anyagilag és erkölcsileg is támogatni fogja őket. (*Prágai Rádió*) Von Löwenstein rádióbeszédét ld. uo. 420–422. – November 3-án hivatkozás nélkül: „A polgári pártok és a nemzetközi reakció leplezett szervezetei kérik egy új kormány alakítását, amelynek legyen tagja a Király Béla által börtönéből kiszabadított és a jelenlegi kormány által primátusába visszahelyezett Mindszenty bíboros is.” November 2-án szintén a forrás megjelölése nélkül: „A kormánykoalícióban résztvevő pártok olyan programokkal jelentkeznek, amelyek a kizsákmányoló osztályok érdekeit valamint a belső és külső reakció terveit tükrözik, amelyek célja Magyarország kiszakítása a szocialista országok családjából.” November 3-án a *Kelet-Berlini Rádió*ra hivatkozva: „Több száz, a második világháború után Ausztriába menekült magyar fasiszta katonatiszt a magyar határon gyülekezik, hogy oda mint munkásokat átszállítsák. Ezeket az ügynevezett munkásokat (...) bizonyos angol beszélő urak fogadják, és Budapestre küldik őket. Egy részüket nyugat-németországi és angol repülőgépek szállítják, amelyek fegyvereket is szállítanak.”
- 61 „A *France Presse* budapesti kültudósítója beszámol arról, hogy minden üzlet zárva van. Megállapítja, hogy Budapesten nincs fűtőanyag és a város benzinkészletei kimerülően vannak. Még működik az áramszolgáltatás – írja a tudósító –, de ez is megszűnéssel fenyeget”. Ld. *Előre*, november 2. 3.
- 62 „Az *Associated Press* beszámol arról, hogy szerdán agyonverték az államvédelmi csapatok 130 katonáját, miután fejjel lefelé felakasztották őket. Ugyancsak az *Associated Press* közli egyes szemtanúk nyilatkozatát, akik Budapest utcáin látták, amint a gyilkosok 40 általuk leölt személy holttestét benzinnel leöntötték és meggyújtották.” Ld. *Előre*, november 2. 3.
- 63 Az *AFB* hírügynökségre-re hivatkozva „...a Nagy Imre-kormány nagyon instabil, teljes a politikai káosz, a munkások sztrájkja megbénítja a gazdaságot.” „A reakció erői egyre nyíltabban és egyre hevesebben lépnek fel megsemmisítve a magyar nép vívmányait. A kormánykoalícióban résztvevő egyes pártok olyan programmal állnak elő, amelyek a kizsákmányoló osztályok érdekeit tükrözik, a hazai és a külföldi reakció terveit, amelyek arra irányulnak, hogy kiragadják Magyarországot a szocialista országok táborából. Így a most újjászervezett kiszagdapárt politikai programja külpolitikai vonatkozásban nyíltan szov-

az ellenforradalmárok csak a kisebbséget képviselik, a lakosság túlnyomó része továbbra is szilárdan kitart a szocializmus eszméje mellett.⁶⁴

Jellemző, hogy minden új kezdeményezésben ellenséges megnyilvánulást látnak, például az MDP feloszlása és az MSZMP megalakulásáról a következőket írják: bejelentették „egy új lap, a »magyar szocialista munkáspárt« [sic!] orgánumának megjelenését »Nép Szabadság« [sic!] címmel.”⁶⁵

A felhasznált „hiteles” források mellett megpróbálják hitelteleníteni a hazai lakosság másik hírforrását, a *Szabad Kossuth Rádiót*, egy olyan eseményről szóló beszámolót tulajdonítva neki, amely valóban nem történt meg. November 4-én, az egy nappal korábban Marosvásárhelyen tartott nagygyűlésről tudósító beszámolóban ugyanis az egyik felszólaló szájába adják: „a magát szabadnak nevező Kossuth Rádió, azt a hazugságot közölte, miszerint Marosvásárhelyen ellenforradalmi tüntetések lettek volna.”⁶⁶

A második szakaszban mindössze két napon jelent meg a román sajtóban kommentár a magyar eseményekkel kapcsolatban, két egymást követő napon: november 2-án és 3-án.

November 2-án minden napilap cikket szentel a magyarországi semlegesség kinyilvánításának és a Varsói Szerződésből való kilépésnek. Lényegében ugyanaz a – központilag írt – cikk szerepel *Scînteia*, az *Előre* és a *România Liberă* hasábjain, a *Scînteia Tineretului* pedig ennek egy rövidített változatát közli.⁶⁷ A cikk úgy

jetellenes. A kiszagdapárt követeli Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből. Belpolitikai téren a párt – többek között – kártalanítást ígér az államosított gyárak volt tulajdonosainak. A szociáldemokrata párt – írja a *Trybuna Ludu* budapesti tudósítója – nem is titkolja, hogy kapcsolatban áll a külfölddel. Kéthly Anna az új szociáldemokrata párt központi bizottságának küldötteként ma Bécsbe utazott, hogy a labourista internacionálé megbízottjaival megbeszélje a párt irányvonalát, egyebek közt a Nagy Imre-kormányban való részvételét. Ebből a tényből önmagában véve még nem lehet pontos következtetést levonni, hangsúlyozza a *Trybuna Ludu*, de nem szabad elfelejteni, hogy a nyugati reakciók körök nagy reményeket fűznek a magyarországi helyzethez.” Ld. *Előre*, november 2. 3.

64 „Így a győri vagongyár dolgozói felhívást bocsátottak ki, amely szerint ellenállnak minden olyan kísérletnek, amely a vállalatokat, bankokat, földbirtokokat vissza akarná juttatni a kapitalisták és az egyház tulajdonába. A felhívás hangsúlyozza, hogy a munkások szembeállnak minden „jobboldali tendenciával” az ország külpolitikai, belpolitikai és kulturális életében.” Ld. *Előre*, november 4. 4.

65 Ld. *România Liberă* november 3-i száma 4. oldalát.

66 Uo. november 2. 8. – A megjegyzés jogos, hiszen a *Kossuth Rádió* november 2-án valóban beszámolt bizonyos erdélyi eseményekről (Ld. GYURGYÁK, 1989. 399.), amelyek azonban Marosvásárhely esetében nem érvényesek. Ezzel kapcsolatban ld. még: TÓFALVI, 1997. 13.

67 A cikkek a következő címmel jelentek meg: „Egy határozat, amely ellentétben áll a magyar nép és a nemzetközi együttműködés érdekeivel.” Ld. a november 2-i lapok 4. oldalát.

értékeli, hogy a magyar kormány lépése „...annak a jelenleg kialakult magyarországi politikai helyzetnek a következménye, amelyben a nyíltan aktivizálódó reakciós erők politikai pozíciókat kaparintottak meg.” A kommentár, amellel hogy sajnálkozását fejezi ki Magyarország kilépésével kapcsolatban, már-már fenyegető hangot üt meg amikor arról ír, hogy „ez a tett csapást mér a Magyarország és a Varsói Szerződés többi aláírója közötti baráti kapcsolatokra, együttműködésre és kölcsönös segítségnyújtásra, azokra a kapcsolatokra, amelyek ezen országok biztonsággal szuverenitással és nemzeti függetlenséggel kapcsolatos érdekeinek megfelelnek.” A cikkből kiderül, hogy alapvető fontosságúnak tartják a szocialista tábor egységét, és hogy ennek megőrzése érdekében bármire hajlandóak.⁶⁸ A fenyegető hangnem azt mutatja, hogy a román vezetés már nyeregben érezte magát a cikk megírásának időpontjában.⁶⁹ Ez a magabiztosság sugárzik abból is, hogy a cikkben a magyar legfelsőbb vezetést szinte minden esetben csak mint „jelenlegi kormány” emlegetik, amely az adott körülmények között különleges megvilágításba helyezi a magyarországi állapotokat, ideiglenesnek, múlandónak mutatva azt.

November 3-án csak két országos napilapban, *Scînteia*ban és az *Előrében* jelent meg a forradalommal kapcsolatos „saját” cikk. A mindkét cikkben folytatódó, a napi hírekből már jól ismert lejáratási kampány mellett nagy jelentőségű új elemeket is tartalmaznak. A *Scînteia* cikkének jelentőségét az adja, hogy a román nyelvű sajtó esetében ez az egyetlen kommentár, amelyben ilyen részletességgel számolnak be a magyar forradalmat kiváltó okokról, kitérősen a körülményeiről és résztvevőiről, valamint az, hogy az ezekről alkotott elképzelés itt közölt formája jelenti a továbbiakban azt az alapot, amely szerint megítélik a magyarországi eseményeket a román sajtóban. Az események kiváltó okainak – az *Előre* október 30-i cikkéhez hasonlóan – továbbra is a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet során „a szocialista törvényesség” és „a pártélet lenini normáinak” áthágását, valamint a gazdaság irányításában elkövetett súlyos hibákat tartják. Az SZKP XX. kongresszusa után ezek helyrehozására irányuló törekvések a párton belüli megosztottsághoz vezettek, hiszen az egészséges, a hibák kijavítását sürgető irányzat mellett „anarchizáló törekvések” (*tendințe anarhizante*) is egyre erőteljesebben jelentkeztek. A résztvevőket tekintve megjegyzi, hogy az egységes irányvonal híján irányt vesztett széles néptömegek, a hibák kijavítását célzó

68 „Éppen ezért [a szocialista tábor tagjai] határozottak abban, hogy mint a szemük fényét megvédjék ezeket a kapcsolatokat, amelyek megfelelnek alapvető nemzeti érdekeiknek, ugyanúgy mint a béke, a demokrácia és a szocializmus erőinek a világ minden részéből, amelyek teljes szilárdsággal ennek az egységnek a megszilárdításáért dolgoznak.” Uo.

69 Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy cikk megjelenésének napján találkoztak Bukarestben a bolgár, a csehszlovák és a román pártvezetés képviselői a magyarországi intervenciót előkészítő „meggyőző körúton” lévő Hruscsov és Malenkov elvtársakkal.

törekvését kihasználta az ellenforradalom, amelynek demagóg jelszavakkal sikerült sok becsületes fiataalt is megtévesztenie.⁷⁰ A helyzet aktuális állapotáért pedig a kormányban résztvevő polgári pártokat teszik felelőssé.⁷¹ Ezen utóbbi kérdésben hoz újat az *Előre* cikke, amely differenciálva a kormánykoalíciót alkotó pártok között egyedül a Kisgazda Párt programját marasztalja el, a többi párt esetében kiemelve azok ellenforradalomtól való elzárkózását.

Érdemes megfigyelni ebben az időszakban a *Scînteia Tîmeretului* írásait. Láthatuk, hogy a november 2-i cikk az összes napilapban változatlan tartalommal jelent meg, és ez alól csak a *Scînteia Tîmeretului* képezett kivételt. Egyértelműen kimutatható, hogy a lap a többi újságban megjelent cikk szövegéből merít, néha szó szerint is idéz. A cikk hangulata mégis jóval enyhébb, kevésbé patetikus, és hiányzik belőle a fenyegető hangnem is.⁷² Ezen kívül megfigyelhető, hogy ebben a második szakaszban az *Előre*hez hasonlóan itt is szinte minden nap kihagynak a híradásaikban valamilyen hírt – általában a legképtelenebb hazugságokat – az *Agerprest*ől kapott híryanagból. Látható tehát, hogy a második szakaszban tovább folytatódott az október 30-án az *Előre* cikkével elkezdődött folyamat, a román sajtó Magyarországgal kapcsolatos egysége fokozatosan megszűnt. A lapokban a magyar forradalom fejleményeit az egyes lapok által megcélzott közönség igényei szerint kellett tálni. A magyar kisebbség és a diákság esetében, amely jobban felismerte az események valós arcát az idő és az események előrehaladtával, az etalonnak tekintett *Scînteia* híradásaitól mennyiségben és minőségben is különböző információkat voltak kénytelenek szolgáltatni ezen csoportok nyugton maradása érdekében.

Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a román sajtóban jól nyomon követhetők a politikai életben végbement változások, egyaránt megmutatkozik az október 30-i események hatása, – egyértelmű szovjet álláspont hiányában – a pártvezetés

70 „A széles néptömegeket érintő zavarodottság lehetővé tette, hogy egyes jogos követelések támogatásának álcája mögött, a külföldi reakciós körökhöz szorosan kötődő reakciós- és polgári-földesúri ellenforradalmi erők felemeljék fejüket és zavartalanul felkészüljenek az akcióra. Így történhetett meg, hogy a zavargásokban nemcsak elvetemült ellenforradalmi elemek vettek részt, hanem sok becsületes ember is az ifjúság és a diákság soraiból, akik az elkövetett hibáktól megzavarodva és a népi demokratikus rend elleni celszövés demagógiájától áztatva képmutató módon használtak a nép számára drága jelszavakat, mint szabadság, demokrácia, nemzeti függetlenség.” Ld. *Scînteia*, november 4. 2.

71 „Az újjáalakult polgári pártok képviselői meghatározzák a koalíciós kormány irányultságát. A valóságban ez a kormány gyakorlatilag nem tölti be az állami főhatóság szerepét. Különben a reakciós erők mindazok eltávolítását kérik a kormányból, akiknek a leggyengébb kapcsolata is volt a munkásosztállyal...” Uo.

72 A „jelenlegi kormány” megnevezés is mindössze egyszer fordul elő, amikor pontosan idéz, helyette a „magyar kormány”, „budapesti kormány” megjelölést használja.

bizonytalansága és végül a magyar kérdés megoldására hozott szovjet döntés megnyugtató határozottsága. A sajtó a magyar hírközlő szervek és a helyzet magyar hivatalos értékelésének változása miatt a második szakasz elején nehéz helyzetbe került. Már október 31-én – a szocialista tábor sajtójában először – megtörténik a váltás, de a november 2-ig megjelent cikkekre még a határozatlanság, a tapogatózás nyomja rá a bélyegét. A korábban megbízható magyar sajtó, amelynek híreiből csak néhány veszélyesnek ítélt gondolatot kellett kihagyni, egyik napról a másikra hasznavehetetlenné válik a román sajtó számára, hírei között szinte alig akad publikálható információ. Ugyanakkor határozott álláspont hiányában minden figyelmetlenség vagy téves értelmezés belső és külső bonyodalmak veszélyét egyaránt magában hordozta. A többi szocialista ország sajtójának november 2-i váltása⁷³ után változik a helyzet, a román sajtó is egyre megbízhatóbb, és a megvalósítandó cél, a bevonulás előkészítése érdekében egyre gátlástalanabban folytatja a hírgyártást.

3. szakasz (november 5.–december 20.)

A szovjet intervenció és a magyar forradalom leverése új szakaszt nyit az 1956-os román sajtóban is. A szocialista táborban és azon belül Romániában ez az esemény óriási jelentőséggel bírt. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy annak ellenére, hogy a forradalom leverését követő nap hétfőre esett (amikor az újságok nem jelentek meg), két országos romániai napilap, a *Scinteia* és az *Előre* is olyan nyira fontosnak tartotta az eseményekről való mihamarabbi tájékoztatást, hogy különkiadást jelentetett meg. Azért is érdekes ez, mert a román sajtóban 1945 óta nem volt erre példa.

A november 5-vel kezdődő szakasz a felhasznált forrást és a híryanag jellegét tekintve is erős hasonlóságot mutat az október 31-én záruló első szakasszal. Ismét visszatérnek az újra megbízhatóvá vált *Kossuth Rádió* adásaihoz, ezek jelentik a román lapok elsődleges forrását, majd a hírforrások palettája a *Szabad Nép* és a *Népszabadság* megjelenésével válik teljessé. Az október 25-i híradáshoz hasonlóan november 5-e után is az ellenforradalmárok teljes vereségéről beszélnek, arról hogy „a magyar nép elleni reakciós összeesküvés erőit november 4-én reggel teljesen szétzúzták”, „egy egészen jelentéktelen felkelő csoport ellenállásának elfojtása folyamatban van, és ehhez a lakosság maga is tevékenyen hozzájárul”

73 Nem véletlen a sajtóváltás november 2-i dátum, hiszen ezen a napon történik a lengyel sajtóváltás is (ld. a LEMP képviselőinek november 1-i Breszt-i találkozója a szovjet elvtársakkal. *Döntés a Kremlben*. 68. oldal) Ld. GÖMÖRI, 1992. 147.

[Kiemelés – Sz. V.], „sok magyarországi dolgozó akit magával ragadott a reakciós propaganda lánc, most döbben rá a valóságra.” Ezekből az idézetekből is kitűnik, hogy a vezetés, a forradalom leverését követő örömmámorában megfélemlítik néhány olyan apróságról, amely mind az előző, mind pedig a következő napok híreivel ellentmond.

A magyarországi politikai váltásról mindössze annyit írnak a lapok, hogy új forradalmi munkás-paraszt kormány alakult, hiszen a Nagy Imre-kormány „felbomlott miután a magyarországi becsületes hazafiak elhagyták azt”.⁷⁴ A helyzet normalizálódásáról kialakított képet – „Budapesten és más városokban helyreáll a rend”, „az utcákon játszadozó gyerekeket lehet látni” – Kádár szolnoki, békeidőket idéző „látogatásával”⁷⁵ is igyekeznek megerősíteni. Ez a kép fokozatosan megváltozik a következő napok folyamán, amikor egyre inkább kiderül, hogy a harcok tovább folytatódnak, a gyárakban nem dolgoznak és a szolgáltatások továbbra sem működnek. Így amikor november 27-én a munka egyre általánosabb felvételéről számolnak be, egy elhullajtott szerkesztőségi morzsából arról tájékozódhatunk, hogy „az élet egyéb területéről a rendes kerékvágásba való visszatérésének csupán első, kezdeti jelei mutatkoznak még”.⁷⁶ A normalizálódásról szóló beszámolók mellett a napi hírekben nagy teret szentelnek az ellenforradalom nemzetközi összefüggéseinek, alantás céljainak, kegyetlenkedéseiről, a *Szabad Európa Rádió* tevékenységéről és a nyugatra menekültek sanyarú sorsáról. Egy-egy ilyen leleplező hírről kampányszerűen néhány napig részletesen foglalkoznak minden napilapban, majd újabb téma kerül a középpontba, miközben apró hírekkel a többi, éppen nem középpontban álló témát sem hagyják kiesni az olvasók tudatából.

A többi testvérpárt sajtójához hasonlóan, a megadott irányelvek alapján⁷⁷ a román sajtó is igyekszik gyorsan, mindjárt az első napokban megadni a november 4-ét megelőző időszak történéseinek helyes értelmezését, ami saját megítélése szerint annyira jól sikerül, hogy néhány apró kiegészítéstől eltekintve a továbbiakban nem lesz szükség ezek újraértelmezésére. Ennek köszönhetően a román lapok november 5-én és 6-án megjelent kommentárjaikban már jóval az események magyar értékelése előtt járnak. Itt ugyanis fel sem merül, hogy a hivatalos magyar értékeléshez hasonlóan „tömegmozgalomnak” vagy „népmozgalomnak” minősítsék az eseményeket, bár az első napokban még azok mindenáron

74 *Scînteia*, november 5. 3.

75 „Kádár János elvtárs, a munkás-paraszt kormány miniszterelnöke vasárnap este meglátogatta Szolnok városát és elbeszélgetett a város számos vezetőjével.” *Scînteia*, november 6. 4.

76 *Előre*, november 27. 1.

77 HAJDU, 1993a. 126.

ellenforradalomnak bélyegzésétől is ódzkodnak, inkább a „reakciós összeesküvés” meghatározást alkalmazzák. Az események kiváltó okai és résztvevői tekintetében a *Scînteia* november 3-i értékelése a mérvadó, továbbra is „a reakció csapdjába esett” dolgozókról beszél. A nyugatról érkezettek számát és szerepét⁷⁸ a kommentárok még nem túlozzák el, inkább a belső reakciók és a börtönökből kiszabadított köztörvényesek aktivitását emelik ki, „amelyek sorait erősítették az imperialista körök által Magyarországra küldött horthysták, nyilasok és mindenféle fasiszták”. Jelentős eltérés van viszont az események magyar értékeléshez képest a Nagy Imre-kormány tevékenységének megítélésében. Itt is kiemelik annak gyengeségét, de már jóval keményebben fogalmazznak, azt állítják, hogy „nem tudta és nem is akarta megtenni a szükséges szigorú intézkedéseket”, politikájával leplezte az ellenforradalmárok tevékenységét,⁷⁹ sőt a *Scînteia* cikkében már az árulás⁸⁰ szó is elhangzik ezzel kapcsolatban. A *Scînteia*-ban és a *România Liberă*-ban pedig egyaránt említésre kerül a *Pravda* november 4-én megjelent vezércikkéből átvett, Kádár János november 11-i beszédében használt két út közötti választás lehetősége is. A szovjet beavatkozást úgy ítélik meg, hogy „a lakosság nyugalmanak visszaállítása céljából” volt szükség arra, hogy „a legális új kormány” „arra kérte a Varsói Szerződés értelmében Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokat, hogy az ellenforradalmi erők megsemmisítése érdekében működjön együtt a magyar néppel”, annál is inkább, mert „...a munkások nem akarták, és nem is akarhatták a múlt visszatérését.”⁸¹

78 „Ausztriából és Nyugat-Németországból érkezett horthysta tisztek és más fasiszták százai most újra a határ felé szaladnak” Ld. *Scînteia*, november 6. 4. „... fasiszta, horthysta ellenforradalmi csoportok lépték át az osztrák–magyar határt, lázadásra és vérontásra uszítva a lakosságot.” *Scînteia Tineretului*, november 6. 3.

79 „A Nagy Imre kormány a reakció és az ellenforradalom útját egyengette” Ld. uo. – „... az ellenforradalomnak tett folyamatos engedmények és az alapelvektől való folyamatos eltávolodás magatartása a Nagy Imre kabinetet az ellenforradalom eszközévé tette.” *România Liberă*, november 6. 3. – „Ezen ellenforradalmi célok megvalósulási útjának egyengetését a szűk kabinet vállalta magára Nagy Imrével az élén. Amíg Nagy képmutató fecsegéssel szabadsággal, emberséggel, demokratizálódással, függetlenséggel áltatta a népet, Budapest utcáin gyalázatos módon gyilkolták, akasztották lámpavasra a munkásokat, a magyar nép legjobb fiait, holttestüket benzinnel locsolták le és gyújtották meg.” *Scînteia*, november 6. 4.

80 A november 6-án megjelenő szerkesztőségi cikkek előre meghatározott séma szerint íródtak, azonos a felépítésük és mindegyikben szerepelnek bizonyos kötelező elemek. Ez alapján a szocialista nézetazonosság bizonygatására mindhárom napilap cikkében tág teret kapnak a nemzetközi kommunista sajtó cikkeiből átvett idézetek is. Ezekben az idézetekben többször is említik a kormány és személy szerint Nagy Imre árulását, de ez román újságírói véleményként először csak a *Scînteia*-ban jelenik meg.

81 Ld. uo.

A későbbiekben a román sajtóban nem jelent meg olyan kommentár, amely átfogóan elemezte volna a magyarországi eseményeket. A megjelenő szerkesztőségi cikkek elsősorban a napi hírekhez kapcsolódtak, azok kiegészítésére szolgáltak. A cikkek egyes elemei már egyre inkább eltérnek a november eleji értékeléstől, az ellenforradalom céljai között a már korábban is hangsúlyozott gyárosok és földbirtokosok visszatérése mellett egyre nagyobb teret kapnak a nagypolitikai célkitűzések, az Egyiptom elleni támadás leplezése, a kommunista tábor egységének megtörése és egy harmadik világháború kirobbantása. Ennek megfelelően, résztvevőket tekintve a Nyugat-Európából hazaszállított emigránsok és mindenféle fasiszták kerülnek előtérbe. Ezek száma hirtelen megugrik, a korábbi néhány száz helyett immár a *Neues Deutschland* adatait átvéve 60 000 főről beszélnek, akik kiképzéséről felfegyverzéséről és hazaszállításáról az Egyesült Államok és Nyugat-Németország gondoskodik. Ugyancsak tág teret kapnak „fasiszta módszerekről” tanúskodó a gyilkosságokról, kegyetlenkedésekről, rablásokról és fosztogatásokról szóló fényképes riportok is, amelyeket a *Scimtei*ban december 15-től és 16-tól az *Előrében* is a Fehér könyvekből átvett fejezetek sorozatszerű publikálásával egészítik ki.

Annak ellenére, hogy nem születnek olyan kommentárok, amelyek folyamatosan értékelnék az eseményeket, a sok szörnyűség hatására az idő előrehaladtával az olvasó fejében kialakul egy kép, amely számára hiteles, hiszen a megadott alanyagokból saját maga alakította ki. Ezen kép alapján a magyarországi események idején a nyugatról érkezett „mindenféle fasiszták” és a kiszabadított köztörvényesek bármely békés lakos életét veszélyeztették, listák alapján végezték ki a kommunistákat családjukkal együtt, ami a Nyugat alantas céljainak megvalósítását szolgálta.⁸² A közölt „tények” hitelesítésére Magyarországon járt

82 Eme propaganda sikerességét példázza a Gagyai Balla István által Asztalos Lajossal készített interjú is. Ez alapján megbizonyosodhatunk arról, hogy a megfelelő hatások után, egy, a forradalommal korábban szimpatizáló erdélyi magyar ember, aki rádióján a magyar forradalmat élőben hallgatta, hogyan gondolkodik a magyarországi eseményekről:

A. L.: „És végig hallgattam a rádiót, apámmal, akkor ugye be-bejött még híradó is erről, még a moziban is lehetett látni a híradóban, hogy a szovjet tankot Molotov kóktéllal kinyírják, meg utcai harcok, effélék. És éjjel-nappal a rádión voltunk apámmal, szóval az egy óriási dolog volt, amikor például a miskolci rádió megszólalt és kezdte mondani a miskolci eseményeket, tehát nem csak a Kossuth rádiót, vagy a szabad Kossuth rádiót hallgattuk, viszont azt meg kell mondanom, hogy valahogy furcsának tűnt nekem az, amikor november 4-én, ez most már lehet, hogy csak a körülményeknek a hatása volt, amikor arról kezdtek beszélni, hogy Esterházy gróf visszatért, hogy megalakult a Magyar Cserkész Szövetség, akkor valahogy egy olyan felemás dolognak tűnt nekem. Nem tudom miért, pedig mondom neked, hogy akkor még nagyon-nagyon bennem volt az ellenállási szellem.” Gagyai Balla István interjúalanyairól készített adattár alapján tudjuk, hogy Asztalos Lajos

szemtanúkat is megszólaltatnak, akik hasonló módon számolnak be az eseményekről.⁸³ Így fordulhat elő, hogy nemcsak a mozgalom jellege és a résztvevőinek kiléte változik meg néhány nap leforgása alatt, de már annak vérbefojtói⁸⁴ sem ugyanazok.

Ezeket a hatásokat némileg ellensúlyozzák azok az értékelések és információk, amelyek a november 4-e előtti időszakkal, valamint az éppen aktuális problémákkal foglalkozó magyar felső vezetés tagjai által tett nyilatkozatok közlésével jutnak az olvasó tudomására. Ezeket a nyilatkozatokat már jóval részletesebben ismertetik, mint az első szakaszban, sőt a legtöbb esetben hosszán, szó szerint idézik. Így forradalom leverését követő eufóriában, november 5-én még a magyar kormánynyilatkozat teljes szövegét közlik,⁸⁵ ezáltal olyan információkat is közzé tesznek, mint például „a résztvevő tömegek túlnyomó többsége becsületes dolgozó volt”, vagy az eseményekben résztvevők büntetlensége, a kormány más pártok képviselőivel való kibővítésének és a szovjet csapatok kivonásáról való tárgyalások terve, amelyekről a későbbiekben egyáltalán nem vagy csak a legritkább esetben beszélnek. November 4-i nyilatkozatot követően már óvatosabbak ezek közlésével.⁸⁶ Gondosan kiemelik belőlük a számukra elfogadhatatlan elemeket, így nem jelenhetett meg Nagy Imre politikai életbe való visszatérésének lehetősége, a szabad választások és a kereskedelmi szerződések nyilvánosságra hozásának ígérete, ezzel azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy a gyermektelenségi adó eltörlése és a béremeléseken kívül a magyar felkelőknek semmilyen eredményt nem sikerült elérni. Így kimarad az események értékeléséből, hogy Nagy Imre nem akarta az ellenforradalmat segíteni, a fegyveres felkelésben résztvevő fiatalok nagy része a Népköztársaság hívének vallotta magát, az események kiváltó okait tekintve pedig a nemzeti érzést meggyalázó intézkedések, az önkéntesség lenini elvének megsértése és a szovjet modell gépies másolása („az antileninista, a kommunista párttól idegen vezetési módszerek”).

1936-ban született, 1956-ban egyetemi hallgató, foglalkozása nyomdász, 1989-ben nyugdíjas. Ld. GAGYI BALLA – KOVÁCS, 2000.

83 „Cerneia rámutat arra, hogy amennyire ő megfigyelhette a munkások nem vettek részt ilyen törvénytelenésekben, hanem jórészt a gyárakban tartózkodtak és fegyverrel védték a nép javait. *Scînteia*, november 11. 4.

84 „Ez a merénylet, amely mindennek előtt a magyar népet sújtotta demokrata és szocialista megvalósításaiban, függetlenségében, a munkásosztály és az egész magyar nép egészséges erőinek ellenállásába ütközött és megbukott. Uo.

85 Egy nappal később *România Liberă*ban a kormányprogramnak már csak egy rövidített változata jelenik meg, a *Scînteia Tineretului* pedig egy rövid összefoglalóban tájékoztat róla.

86 Nem véletlen a magyarországi események tárgyalásában bekövetkezett változás, ebben meghatározó szerepe volt annak a Moszkvából érkezett utasításnak is, amely az események keményebb megítélését követelte a testvérállamok sajtójában. HAJDU, 1993b. 133.

Csak ritkán találkozunk az ezeket a hibákat elkövető klikk pontos megnevezésével is. Mindezek ellenére ezek a nyilatkozatok még mindig ellenpontként szolgálnak a lapok többi cikkével szemben, és a realitáshoz némileg közelebb álló információt jelentenek az olvasók számára.

Szintén tájékozási pontot jelentenek az olvasóknak azok a sajtóban megjelent, „rágalmakra” adott hivatalos cáfolatok is, amelyek segítségével következtenni lehet olyan – a román sajtóban semmilyen más formában meg nem jelenő – eseményekre, mint például a szovjet hadsereg brutális magatartása, a nagy számú letartóztatás vagy a lakosság deportálása.

A román sajtó munkástanácsokhoz való viszonya már kezdettől fogva ellenséges, csak október 30-án írnak róluk először. Az ellenérzés itt nem abból fakad elsősorban, hogy ezek a magyar kormány potenciális riválisai lehetnének, sokkal inkább abból adódik, hogy a Magyarországi példa alapján, hasonló alulról jövő szervezkedéseknek Romániában is helyük lehetne az ipar vezetésében. Megjelenik a román sajtóban is a Kádár Jánossal november 13-án és 15-én folytatott megbeszélések szövege, de ezekben a munkástanácsok csak a szakszervezetekhez hasonló konzultatív szervként vannak feltüntetve. Nem ismertetik követeléseiket, és az egész „megbeszélés” a *Népszabadságban* ezzel kapcsolatosan közzétett cikkhez hasonlóan egyszerűen csak Kádár János monológjaként jelenik meg, anélkül hogy ismertetnék, milyen követelések miatt váltak szükségessé ezek a tárgyalások. Éppen a magyarországi gyors normalizálódás iránti vágyakozás következtében csak nehezen indul be a munkástanácsok és vezetőinek lejárátását célzó kampány. A magyar sajtót követve kezdetben a munkástanácsok nem tűnnek fel negatív színben, még akkor sem, amikor november 21-én a Központi Munkástanács kibocsátja 48 órás sztrájkfelhívását. Ekkor is a döntés helyett inkább az ellenforradalom tevékenységét és az üzemanyaghiányt emelik ki, mint a munka folytonosságának legfőbb akadályozóját. A feloszlítás után már természetesen hosszasan sorolják a „bűneit”⁸⁷ annak a „budapesti csoportnak, amely törvénytelenesen központi munkástanácsnak nevezi magát”, valamint közlik a magyar munkásoknak ettől a szervtől és sztrájkfelhívásától elhatárolódó nyilatkozatait, amellyel a magyar dolgozók „megsemmisítő választ adtak az ellenforradalomnak”.

87 „Bizonyos elemek megkíséreltek bejutni a munkástanácsokba, hogy beszédekkel és fenyegetésekkel akadályozzák a munkát.” *Scinteia*, november 30. 4. – „Sok helyen a választásokat nem lehetett rendben megtartani. Gyakran ezeken nem vett részt a munkások nagy része, a szavazás végrehajtásában pedig súlyos szabálytalanságok történtek. Ilyen feltételek között kerültek az egyes munkástanácsok élére demagóg, néha egyenesen fasiszta vagy fasizáló elemek, volt tulajdonosok, a Horthy-hadsereg tisztjei stb. *Scinteia*, december 2. 3.

Mint az ellenforradalom újabb provokációs kísérletéről számol be a román sajtó a budapesti tüntetésekről, de a hivatalos *Agerpres* hírekben csak a december 6-i kormánypárti tüntetésekről esik szó. Ezekben bár említik a helyszíneket (Nyugati pályaudvar, Magyar ifjúság útja), de csupán provokátorok tevékenységéről és letartoztatásokról számolnak be,⁸⁸ összecsapásokkal, áldozatokkal kapcsolatos hírekkel csak a december 8-i híradásban találkozunk.⁸⁹ Az eseményekről némileg részletesebben tájékoztat a helyszínre kiküldött tudósítókkal rendelkező *Scînteia* és *Előre*. A *Scînteia* december 7-i tudósításában a december 4-i nőtüntetésről is beszámol, bár kissé összezavarva az eseményeket, ennek időpontját is csütörtökre (december 6.) teszi. Ezen kívül beszámol az angol és amerikai nagykövetség előtti demonstrációkról, valamint a tüntetések során alkalmazott letartoztatásokról és lezajlott összecsapásokról, bár a *Népszabadság* cikkéhez hasonlóan kissé sajátos módon mutatva be ezeket.⁹⁰ A szintén saját tudósítóval rendelkező *Előre* is említést tesz a december 8-i tüntetésekről és „provokációkról”, sőt már egy tetőről leadott lövést is említ. Ezeket a töredékes információkat csak a december 10-i kormánynyilatkozat közlésével formálják „teljes képpé”, amelyben a salgótarjáni vérengzésről, valamint Tatabányán, Békéscsabán és Battonyán történt hasonló próbálkozásokról adott hírekkel is kiegészítik a korábbi információkat. A *Scînteia* tudósítója december 15-én még budapesti és pécsi tüntetésekről számol be,⁹¹ ezzel lezárul a december eleji tüntetésekről szóló hivatalos beszámolóik sora. A továbbiakban csak a miskolci, kecskeméti és egri rendőri és bírósági eljárásokról közölt hírek alapján lehet következtetni arra, hogy itt is hasonló események történtek.⁹² A megmozdulások és az ezeket követő 48 óras

88 „Felbujtók és provokátorok megpróbálták meghiúsítani, és a kormány, valamint az MSZMP ellen irányítani ezeket a gyűléseket. A rendfenntartó erők egyes felbujtók letartoztatását határozták el. A fasiszta huligánok diverziós uszítási kísérletét a rendfenntartó szervek meghiúsították.” *România Liberă*, december 7. 4.

89 „A köztörvényes gyilkosokat és ellenforradalmi banditákat, akik megölték, illetve megsebesítettek néhányat a munkás-paraszt kormány iránti támogatásukat kifejező munkások közül, letartoztatták és átadták a bíróságnak.” *România Liberă*, december 8. 4.

90 A Nagykörúton történt összetűzésekről például a következőket írják: „... egy adott pillanatban a provokátorok egy csoportja megpróbálta elállni a menet útját. Az eredmény? A fasiszták közül sokan jó ideig nem fogják elfelejteni a csepeli munkások öklét.” „Sajnos a terrorista elemekkel való összecsapások során újra munkásvér folyt. A Nyugati pályaudvar előtt a fasiszták megölték Janka Sakaci [sic!] munkásnőt.” *Scînteia*, december 8. 4.

91 A december 7-i pécsi tüntetésről ezt írják: „Néhány csavargót, aki provokációval próbálkozott, gyorsan elintézték.” *Scînteia*, december 15. 4.

92 „A hadbíróóságok meghozták az első ítéleteket azoknak a banditáknak a pereiben, akik az ellenforradalmi erők által megszervezett budapesti, miskolci és kecskeméti vérfürdőkért felelősek.” *Előre*, december 16. 3. – „Heves megye rendőrségi főosztálya vizsgálatot indított a múlt heti egri zavargásokkal kapcsolatban.” *Scînteia*, december 18. 4.

sztrájk okaként a provokációt említik, de nem feledkeznek meg azok külföldi irányítottságának és előre eltervezett voltának „bizonyításáról” sem.⁹³

A magyar forradalom külföldi visszhangjáról a gyakran idézett baráti sajtó, valamint ritka esetekben a nagy nyugati lapoknak a román állásponttal egyező megnyilatkozásaik (például a Szabad Európa Rádió szerepével kapcsolatban) közlése mellett, legnagyobb mértékben az ENSZ munkálatairól beszámoló terjedelmes cikkek lettek volna hivatottak tudósítani. Ezek a cikkek azonban szinte minden esetben kimerülnek a szovjet és a román képviselő felszólalásának részletes közlésével, és olykor valamelyik baráti országot képviselő küldött beszédének rövid összefoglalójában. Részletesen közlik az egyes határozatok elfogadásakor történő szavazások eredményét, és a szovjet elképzelések mellett szavazó országok listáját, viszont ezek tartalmáról szinte alig tájékoztatják az olvasót. Ugyancsak nem lehet megtudni ezekből a beszámolókból a nyugati hatalmak álláspontját az „ügynevezett magyar kérdéssel” kapcsolatban, azon kívül, hogy képviselőik a Szovjetunió és a szocialista rendszert támadták és rágalmazták.

A szovjet–jugoszláv sajtóvitából a romániai olvasó szinte semmit sem érzékelhetett a sajtóból. A lapok mindössze a vitát kiváltó Josip Broz Tito beszédét, valamint ennek „értelmezésére” született szovjet kommentárokat közlik. Tito november 11-i pulai beszédét a román lapok csak december 20-án közlik, bevárják a *Pravda* ezzel kapcsolatos előző napi értékelő cikkét, és egyszerre közlik mindkettőt. A Tito-féle beszéd és ennek helyes értelmezését biztosító kommentár egyaránt rövidített formában, alaposan cenzúrázva jelenik meg a román lapokban.⁹⁴ Tito beszédének magyar vonatkozású részében csupán Jugoszláviának a magyar és lengyel válságban játszott szerepét hangsúlyozó vádak tisztázása, a reakció magyarországi rémtettei és a Nagy Imre-kormány gyengesége kap nagyobb teret. Ezen kívül csak egy-két mondatban utalnak a Rákosi- és Gerő-féle vezetés, és általában a sztálinisták által elkövetett hibákra, a szovjet hadsereg első beavatkozásának téves voltára, a második beavatkozás szükségességére, valamint arra, hogy a jugoszláv vezetés támogatja a Kádár-kormányt. A beszéd után

93 „...az volt a rendeltetésük, hogy rágalmazó propagandaanyagot szolgáltatssanak az ENSZ-ben lévő reakciós köröknek a népi Magyarország ellen” (*Berliner Zeitungra* hivatkozva) *Scînteia*, december 8. 4. – „Ellenkezőleg, Washingtonban azt gondolják, hogy mindaddig, amíg a magyar kérdés az ENSZ napirendjén van, minden lehetséges lépést meg kell tenni annak érdekében, hogy Magyarországon a helyzet feszült maradjon. Úgy kell cselekedni, hogy december közepére legyen előkészítve egy újabb akció (...) az a döntés született, hogy új utasításokat adjanak a területi munkástanácsokban lévő 'megbízható embereinek'. Új követeléseket kell előkészíteniük és a Kádár-kormány elé terjeszteniük, valamint hasonlóképpen a munkásokat sztrájkra hívják fel.” *Scînteia*, december 13. 4.

94 Hasonló módszerrel teszik közzé a december 23-i román lapok Edvard Kardelj december 7-i beszédét is, kiegészítve a *Pravda* december 18-i kommentárjával.

közölt, valamint a november 27-én közreadott második szovjet kommentárból ismerhetünk meg néhány új – a Tito-beszédből kimaradt – elemet, mint például: a személyi kultusz a rendszer terméke, a magyar problémát korábban orvosolni lehetett volna, és hogy Magyarországon a nemzeti függetlenség kivívásáért harcoltak.

A november 5-vel kezdődő új szakasz megnyugvást jelentett a hatalom és a sajtó szempontjából egyaránt. A forradalom leverése utáni felszabadult hangulatban azzal a reménnyel, hogy Magyarországon a rend gyors helyreállása következik, szigorú cenzúra nélkül kezelik a *Kossuth Rádió*ból szerzett híreket, és a lapok is némileg nagyobb szabadsággal válogatnak ezek közül. Hamarosan kiderül azonban, hogy bár a forradalom átterjedését illetően különösebb veszély nem fenyeget, a magyar eseményeket nem lehet levenni a lapok hasábjairól, és felsőbb utasításra megítélésük módján is változtatni kell. A magyarországi hírek maradnak, a lapok közlési szabadsága megnövekszik, így bár továbbra is szűk keretek közt maradva, de a hírek megfelelő válogatásával lehetővé válik az események egyénibb megítélése, azokról pozitívabb vagy sötétebb kép ismeretetésére.

„Ég a szomszéd csüre és a tűz hozzánk is elér majd”

A hatalomhoz hasonlóan a lakosságot is váratlanul érte a magyar forradalom kitörése, hiszen annak ellenére, hogy az SZKP XX. Kongresszusát itt is követte bizonyos fokú enyhülés, Romániában semmilyen jel nem utalt arra, hogy a szocialista táboron belül ilyen léptékű események bekövetkezhetnek. Az 1956-os év folyamán csak néhány erdélyi megye magyar lakossága érezkelhetett valamit abból az erjedési folyamatból, ami Magyarországon zajlott, ezért a forradalom kitörése után is éppen ez az a terület, ahol a legnagyobb fokú volt az aktivitás.

A lakosság hangulatát felmérni hivatott titkosszolgálati napi jelentések alapján kiténik, hogy a magyar forradalomról értesülő lakosság nagy része (románok és magyarok egyaránt) lelkesedéssel fogadta az eseményeket, egy olyan folyamat részének tekintve a magyarországi eseményeket, amely a pozítani eseményekkel kezdődött, és amely várhatóan a többi szocialista országban, így Romániában is az élet minőségének gyökeres javulását, valamint a Szovjetunióhoz fűződő, már-már fojtogató kapcsolatok lazulását eredményezi majd.⁹⁵ A jelentések tájékoz-

95 „A Nyomdaközpontban néhány dolgozó úgy nyilatkozott, hogy »súlyos események történtek Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon és most meglátjuk még hol következnek.«” RETEGAN – LUNGU, 1996. 90. – „Márka községen egy párttag azt észlelte, hogy a

tatása alapján látható, hogy a lakosság a magyar forradalomban kiutat látott helyzete javulására, és pillanatok alatt felkészült a hasonló romániai eseményekre.⁹⁶ Annál is inkább, mert helyzetét ugyanolyan nyomorúságosnak látta, mint a magyar lakosság, és ugyanazok a megélhetési és a rendszer hibáiból adódó gondok gyötörték.⁹⁷ Ez a várakozás már olyan fokra hágott, hogy a hasonló események kirobbanása elkerülhetetlennek tűnt. A korábban elképzelhetetlen követelések megvalósulása már nemcsak reménység volt, hanem már-már a bizonyosság erejével hatott.⁹⁸ A lakosságba tudatába korábban belesulykolt, a kom-

lakosok arról beszélnek, »ha két országban is voltak lázadások, nálunk is lesznek.« Uo. 104–105. – „Egyes ellenséges elemek rámutatnak, hogy a Lengyelországból kiindult események átvonultak Magyarországon, és átfogják a többi népi demokratikus országot is.” Uo. 158.

- 96 „Újszentes községben az alapszervezet titkára úgy nyilatkozott, hogy »a község lakosságának többsége a gazdasági nehézségek miatt egyetért az MNK-i ellenforradalommal, hiszen a kvóták túl magasak, nem hagyva a parasztnak egy szem búzát sem.«” Uo. 131. – „A KISZ-tag Bucium Albert a putnai (Rădăuți) kultúrotthonban egy csoport fiatal között kijelentette: »ha nálunk is megtörténik az, ami Magyarországon volt, ő lesz az első, aki a kommunisták ellen fordul.«” Uo. 201. – „Ópécsha községben Carabaș Mircea szövetzeti könyvelő, akinek vannak letartóztatott rokonai, kijelentette, ha nálunk is lesz valami, mint Magyarországon, fegyvert ragad és bosszút áll a kommunistákon.” Uo. 227. – „Rădoi, Obreza falu tiszteletes úgy nyilatkozott, hogy »van egy kialakított csoportja, amely egy Magyarországhoz hasonló akcióban segíteni fogják, és amelyről november 5-én a rajon többi tagjával együtt tartandó összejövetelen hoz a tudomásukra.«” Uo. 201.
- 97 „Năpalcă Eugen et. Szatmárnémeti város tanácsának kereskedelmi osztályáról felhívta a figyelmet, hogy »a városban az a hír járja, hogy a budapesti lázadást az váltotta ki, hogy a város nem volt rendesen ellátva élelmiszerekkel.«” Uo. 88. – „A máramarosszigeti IRC főkönyvelője és más alkalmazottak azt mondták, hogy »a lázadást a magyarországi nyomorúságos bérek és a munkások gyenge ellátása váltotta ki, ami nálunk is várható.«” „A volt PNȚ-tag (Partidul Național Țărănesc, Román Nemzeti Parasztpárt) kijelentette, hogy »a magyarországi felkelést csak a Szovjetunió Hadseregének segítségével sikerült leverni, és hogy hamarosan náluk is elkezdődik, hiszen a túl nagy kvóták és adók miatt a nép elégedetlen.«” Uo. 201.
- 98 „Bognári Eugen Fogaras rajonból azt mondta »mindaz ami Magyarországon történt, az lesz Romániában is legkésőbb egy hét múlva.«” Uo. 155. – „Buftea községben Constantin Mihai párttag azt terjesztette a szövetzeti tagok között, hogy »ne szántsanak közösen, mert a [rendszer] hamarosan megszűnik, a kormányt pedig leváltják.«” Uo. 114. – „A MIU aradi telepének egyik alkalmazottja elkésett, és amikor rákérdeztek, azt válaszolta: »a budapesti rádiót hallgatva nagyon jól érezte magát, és beküldte a városba a feleségét, hallgassa meg a hangosbemondón, hátha nálunk is bejelentik, hogy a munkások ne menjenek dolgozni.«” Uo. 87. – „Ploiești város Blocul de Ulei vállalatánál Chirvase párttag, a szakszervezeti tanács elnökéhez szólva: »elnök úr, eljött az ideje, hogy megfizessünk, de kamatostul.«” Uo. 99. – „Kishavas faluban akasztással fenyegették meg a társas elnökét, az illető személy állítja, hogy a környezetében még van 70 személy, aki támogatja.” Uo. 288. – „Szatmárnéme-

munizmus ádáz ellenségét jelentő agresszív Nyugat képe, amelyet a magyar események alatt is megerősítettek a forradalmároknak nyújtott katonai segítség hangsúlyozásával, most visszautított, hiszen a lakosság a Nyugattól remélt segítséget.⁹⁹

A nagy várakozások ellenére a magyar forradalom alatt – egyéni megnyilvánulások és bosszúcelekedetek, vagy kisebb csoportok által elkövetett, falfirkákban, kézzel írt röplapok terjesztésében és a rendszer szimbólumai ellen elkövetett magánakciói kivételével – alig került sor komolyabb megmozdulásokra. Ez elsősorban a különleges biztonsági intézkedéseknek és az ezek végrehajtásában kiemelkedő szerepet vállaló titkosrendőrség, a hírhedt Securitate alaposságán múlott, amely minden lehetséges megmozdulást csírájában elfojtott. A második ok, amely a fogadkozások és készülődések ellenére meggátolta a magyarországhoz hasonló események kitörését Romániában, annak tulajdonítható, hogy hiányzott az a szikra, amely ezeket belobbantotta volna. Bár az idő múlásával egyre gyakrabban találkozunk ezekben a jelentésekben kommunista-, párt- és szovjetellenes jelszavakkal és olykor királypárti megnyilvánulásokkal is, a lakosság nagy része a változást nem a rendszer leváltásával kívánta elérni. A hozzá eljutó lengyelországi és magyarországi események torz hírei alapján, egy, a szocialista országok mindegyikében megvalósuló folyamat részeként látva az eseményeket, a másik két országban használt forгатókönyv alapján kommunista vezetőitől várta a hazai események kibontakozását. Gyakran találkozunk olyan megnyilatkozásokkal, amelyek Gerő Ernő jugoszláviai látogatásához kötve a magyar forradalom kirobbanását az éppen Jugoszláviában tartózkodó, Gheor-

ti rajonban a párttagok körében az a tendencia, hogy nem jelennek meg a gyűléseken. Védiş községben 79 párttagból és jelöltből csak 52 ment el, a többi hiányzott, annak ellenére, hogy mindegyiket személyesen hívták. Egyesek úgy nyilatkoztak, »nem jönnek, mert félnek, hisz nem tudják, mit hoz a holnap.«” Uo. 103. – „Fogaras rajonban, Felsővenice faluban Ovesea Dumitru, Ovesea N. Gheorghe és Ovesea Gh. Gheorghe kijelentették az alapszervezet titkáranak, hogy »lemondanak párttagságukról és visszaadják tagkönyvüket«. Azt állították, hogy »félnek, hogy megkínózzák őket az amerikaiak, amikor bejönnek az országba.«” Uo. 288. – „Alsóbogáta községbe, Dej rajon, megérkezett Pop Petru, a Stalin rajonban lévő Codlea vállalat szakszervezeti bizottságának elnöke. Azt mondta a lakosoknak, hogy »elhagyta a munkahelyét és hazajött, hogy ne járjon úgy ő is, mint ahogy megjárták a Magyarországi vezetők.«” Uo. 228.

99 „Botoşani városban ügyvédek egy csoportja több lakos előtt kijelentette, hogy a magyarországi események nem más jelentenek, mint a kommunizmus végét és a szabadság korának kezdetét. Ezen kívül kijelentették, hogy »a Nyugat eldönti majd a mi sorsunkat is.«” Uo. 191. – „Egy kulákyerek kijelentette: az amerikaiak segítenek, hogy mi is elkezdjük a felkelést.” Uo. 190.

ghiu-Dej vezette román küldöttség hazatérésétől várta a változást.¹⁰⁰ Egy másik elképzelés a Gomulka és Nagy Imre politikai visszatéréseivel kapcsolatos, az ő példájuk alapján várták vissza a párt élére a korábban onnan letaszított, reformpolitikát képviselő *Ana Paukert* és *Vasile Lucat*.¹⁰¹ A politikai helyzet azonban távolról sem igazolta ezeket a várankozásokat, amint azt az előzőekben láthattuk. A hatalom igen távol állt attól, hogy ilyen lépéseket tegyen, a későbbiekben tett engedmények csak egyetlen célt szolgáltak: a lakosság féken tartását a hatalom megtartása érdekében.¹⁰²

Alulról jövő kezdeményezésre a román társadalom még nem volt eléggé érett a magyar forradalom kitörésekor. Bár a helyzet nyomorúságosabb, az elnyomás erősebb volt, mint Lengyelországban vagy Magyarországon, történelmi okokból következően fejlettségét tekintve a román társadalom elmaradt a tőle nyugatabbra fekvő testvérállamokétól.¹⁰³

- 100 „Nálunk is nagy politikai események lesznek, miután a küldöttség hazatér Jugoszláviából.” Uo. 116. – „Bitu Gavrilă volt törzsőrmester, jelenleg a nagybányai ILL-nél dolgozik, azt nyilatkozta: »nálunk is ez következik, ugyanis Tito ilyen irányban készítette fel Gheorghiu-Dejt.«” „Boitov Ioan, a néptanács pénzügyi osztályáról úgy nyilatkozott: »nálunk is lesz, ha a miénk hazatérnek Jugoszláviából, hiszen ott utasításokat kapnak, melyeket majd pontosan végrehajtanak.«” Uo. 88.
- 101 „Lucat is rehabilitálhatnák, mint Nagy Imrét” Uo. 86. – „A pártból kizárt Filiboga Alexandru, Vlasinești-Saveni-i tanító úgy nyilatkozott, »a jövőben Luca és Ana kerülnek majd a hatalomra.«” Uo. 117. – „Lucăi Samoil a halmágyi TSZ-ből kijelentette: »Gheorghiu-Dej et. Jugoszláviai látogatása alkalmából az RNK küldöttségét Tito felelősségre vonta, és megkérdezte, hol van Teohari [Georgescu], Ana és Luca megszabta feladatuk, hogy álljanak szóba velük a mezőgazdaság szocialista átalakításával kapcsolatban, hogy azokat a módszereket, alkalmazzák, amelyeket ezek használtak.«” Uo. 156.
- 102 A kormány által bevezetett könnyítések hátterében álló okokat a lakosság pontosan felismerte: „V. Epifan a Săveni-i Elektromos Üzemből azt mondta, »a Határozat azért jött, hogy ne történjen az, ami Magyarországon.«” Uo. 155. – „Grozea ügyész a Kóhalom rajon ügyészségéről, amikor véleményét kérdezték a [fizetésemelési] Határozatról, azt válaszolta, hogy »nagyon jó, hogy megtörténtek a magyarországi események, hiszen ezeknek az eseményeknek köszönhetően hozták a fizetésekkel kapcsolatos intézkedéseket.«” Uo. 155. – „Szentágota rajonból az ILL Intézet főkönyvelője úgy nyilatkozott, hogy »jó, hogy a 12-ik órában a kommunisták gondoltak arra, hogy a munkásoknak jobb fizetést adjanak, mert eddig az oroszokat és a koreaiakat itatták át [laktatták jól?].«” Uo. 155.
- 103 A hasonló események elmaradását a lakosság a következőkben látta: „...a magyar származású Kavari Atila [sic!] kijelentette: »egyetért a magyarországiak bátorságával, akik a forradalom útjára tértek, és kétségét fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy a párt által hazánkban is hasonló kérdések [megoldására] sor kerülne.«” Uo. 163. – „Több tiszt, aki jelenleg munkásként a tonolai IPROFIL-nál dolgozik, arról beszélt, hogy »a mi diákjaink nem cselekszenek úgy, mint a magyarországiak.«” Uo. 192. – „Argeșan Ion volt vasgárdista Vatra Dorneiból, lázítva a lakosság soraiban azt mondta, hogy »a románok puhák, a

Az egyetlen igazán tömegerővel rendelkező kezdeményezést a temesvári diákok október 30-i tiltakozó gyűlése jelentette. Nem mellékes, hogy amikor a társadalom ráébredt, hogy a hatalomtól hiába vár reformlépéseket, az alulról jövő kezdeményezésként – a magyar példa alapján – éppen tőlük várta a vezető szerepet. Ennek előzményéhez tartozik a hatalomnak abbéli kísérlete, hogy a XX. kongresszus utáni olvadás fényében és a nemzetközi diákszövetséghez való csatlakozás érdekében a KISZ mellé egy demokratikusan szerveződő, országos diákszövetséget hozzon létre. Ez a törekvés a diákok körében kezdettől fogva pozitív fogadtatásra talált, ám a lelkesedés következtében az általuk készített programok elvei messze meghaladták a hatalom által még elfogadhatónak megítélt szintet. Ezek ugyanis túlnőttek az egyetemek falain, és nemcsak társadalmi és politikai problémákat feszegettek, de ezek váltak hangsúlyosabbá.¹⁰⁴ Eme kezdeményezés magyarázza, hogy az egymástól teljesen külön szerveződő bukaresti és temesvári diákkezdeményezések programjaiban szereplő pontok szinte azonosak. Így a hatalom már október 23-ról 24-re virradóan letartóztatta a diákok első számú vezetőit. Mindkét kezdeményezést azonban, mielőtt még bármi történhetett volna, azonnal elfojtották. A temesvári egy október 30-i forró hangulatú gyűlés után az egyetemi oktatás felfüggesztésével és a diákság nagy részének elhurcolásával ért véget.¹⁰⁵ Bukarestben pedig már a gyűlés megtartását is megakadályozták. A magyar diákság részéről csak a kolozsvári diákok Házsongárdi temetőben megtartott, Halottak-napi megemlékezése jelentette a rendszerrel való szembenállás megnyilvánulását.

A magyar forradalom leverése után mély csend telepedett az országra, az elkeseredés és a félelem lett úrrá a lakosságon.¹⁰⁶ Mindenki igyekezett meghúz-

bukaresti vezetők pedig a szovjet vezetők által dróton rángatott bábúk.» Uo. – „...Hughy Lajos volt malomtulajdonos kijelentette, »hogy a Magyarországon történtek azért történhettek meg, [mert] a magyar nép kulturális és politikai szempontból emelkedett, és nem lehet orránál fogva vezetni, mint ahogyan Rákosi és Gerő próbálta. Nálunk az országban a munkásokat hazugsággal lehet vezetni. (...) Országunkban nem fog az történni, ami Magyarországon, mert ez egy kulturálisan elmaradott ország. Az RNK-ban a puliszka jelenti az életszínvonalat.«” Uo. 186.

104 DÁVID, 1991. 21.

105 Október 30-án és 31-én Temesváron több mint 3000 diákot tartóztattak le, és szállítottak a közeli Becskerekre egy korábbi szovjet laktanyába. Közülük 31 esetben hoztak bírósági ítéletet. BAGHIU, 1991. 23–27.

106 Kelemen Csongor és Kacsó Tibor így emlékszik a november 4-e utáni hangulatra: „...mikor meghallottuk, hogy az oroszok lerohanták Magyarországot, akkor azzal tökéletesen elcsendesedett minden vagy mindenki abban a faluban, hiszen óriási félelmet okozott az, hogy most mi következünk utána. Mindjárt az orosz invázió után, a háború után egy 10 évre, amikor még a sebek élők voltak, amikor az emlékek elevenek voltak meg minden, szóval egy olyan hangulat volt, egy olyan halálos hangulat vette elő magát a faluban.”

ni magát, és túlélni a hatalom egyre nagyobb alapossággal végzett tisztogatási akcióit. A vezetés ugyanis a magyar forradalom hatására maga is rádöbbsent, hogy helyzete a korábban hittnél jóval ingatagabb, és a hatalom megtartása érdekében egyrészt néhány – a lakosság életszínvonalát emelő – lépéssel meg kell erősíteni a híveket, ezzel párhuzamosan pedig még keményebb terrorral megtörni az ellenállókat. Amint a magyar forradalom leverése után a vezetés ismét elég szilárdnak ítélte meg hatalmát, elkezdődtek a letartóztatások és az ezeket követő koncepciók perek. A perek természetesen nem a „bűnösök” megbüntetésére irányultak, annál is inkább, mert Romániában nem voltak a magyarországi eseményekhez fogható fegyveres harcok. A magyar forradalomhoz való viszonyulás alapján pedig a lakosság nagy részét börtönbe lehetett volna zárni. A cél az volt, hogy a lakosság minden rétegét érintő, példát statuáló kiválogatással elítéljenek olyan embereket, akik valamilyen módon kapcsolatba hozhatók a magyar forradalommal. A szándék szerint ez majd félelmet és bizonytalanságot vált ki a lakosságban, és elrettentő erővel hat. A legcsekélyebb próbálkozás vagy a magyar forradalom követeléseivel, eredményeivel való egyetértés, valamint a feljelentés elmulasztása – megfelelő módon felnagyítva és átírva – bőven elegendő volt több éves börtön- vagy akár halálbüntetés kiszabásához, ha a hatalomnak a konstruált perek egyik-másik szerepének eljátszására szüksége volt valakire. A tisztogatást követő perek áldozatai között számarányukát jóval meghaladó mértékben szerepeltek magyar nemzetiségűek. A magyar nemzetiségű lakosság elleni fellépést a társadalom eme részének jobb tájékozottsága, és ezáltal az ellenállásra való nagyobb hajlandósága motiválta, de a magyar kisebbség elleni fellépés egyúttal beleillett a hatalomnak az egyfajta saját, nemzetibb elkötelezettségű politika kialakításának elképzelésébe is. Minden társadalmi rétegből igyekeztek a vádlottak padjára ültetni, voltak munkások, parasztok, de leginkább az értelmiségiek közül kikerülők száma volt kimagasló. Nagy számban ítélték el tanárokat, papokat és diákokat, sőt még gimnáziumi tanulókat is. A magyar értelmiség lefejezése előkészítette a terepet a magyarság intézményrendszerének felszámolására. Így került sor magyar tannyelvű általános- és középiskolák összevonására vagy megszüntetésére, 1959-ban az önálló magyar egyetem felszámolására a Bolyai Egyetemnek a Babeş Egyetemmel való összevonásával és a Magyar Autonóm Tartomány 1960-ban kezdődő feldarabolására, majd 1968-as végleges megszüntetésére, amely korábban, ha tényleges autonómiát nem is, de mindenképpen szélesebb mozgásteret biztosított az ott élő magyar lakosságnak.

(Kelemen Csongor) „Ez nem csak nekem vagy egy-kettőnek volt. Somlyón egész nap tulajdonképpen nem lehetett embert látni az utcán. Bevonult, ha valakivel az ember találkozott, csak a kétségbeesett arc, nem tudtuk, hogy most már itt mi lesz ebből.” (Kacsó Tibor) Ld. GAGYI BALLA – KOVÁCS, 2000.

Az „Erdély-kérdés”

Az Erdély-kérdés felhasználása jól bevált diverziós módszere a mindenkori román hatalomnak. A felszín alatt lappangó, a másságon alapuló ellentéteket 1956-ban is sikerült kihasználni, éppen akkor, amikor a lakosság soraiban tapasztalható, a sorsközösségből adódó összetartozás és egymásrautaltság érzése feledtetni látszott az etnikai különbségeket. Bár a magyarországi eseményekhez fűződő szimpátia igen erős volt a román nemzetiségű lakosságban is, és komoly ellentétekre csak elvétve került sor¹⁰⁷ a két nemzetiség között, a még időben elülte-tett diverzió elegendő volt arra, hogy az alulról jövő, esetleg magyar kisebbség vezetésével történő kezdeményezés mögé a román lakosság ne sorakozzon fel. Tehát sikerült elérni, hogy a nemzeti ellentétek legyőzzék az emberekben a változás iránti igényt, hogy a régi gyűlölködés felelevenítésével a szabadulási vágy kicsinyes kárörömnek rendelődjön alá. A visszaemlékezések alapján a két nép egymás iránti bizalmatlansága érdekes módon nem annyira a régi királyság területén, hanem sokkal inkább Erdélyben és a vegyes lakosságú területeken volt jellemző, a társadalmi rétegek közül pedig inkább az alap- és a középfokú végzettséggel rendelkezők körében. Ám előfordult, hogy a hadsereg tisztjei,¹⁰⁸ az értelmiségiek és a diákok között is jó eredménnyel be lehetett vetni a nemzetiségi uszítást. Így például a kolozsvári diákoknak a forradalommal szimpatizáló román–magyar közös tüntetése is diverzió áldozata lett, amikor ezzel kapcsolatban az a döntés született, hogy a magyar diákok vonuljanak a menet élén, illetve ahogy Dávid Gyula, a Bolyai Egyetem tanársegédje visszaemlékezik: „Október

107 „Doba faluban a magyar nemzetiségű Szabó Lajos megfenyegette, sőt rátámadt a román Pop Ionra és Pop Eugenra, azt mondva nekik, hogy »Romániának vége van és rövid időn belül Erdélyt elfoglalják a magyarok, és akkor majd meglátják a románok, mi történik velük«. Hodot [Hodod?, Hadad] községben, Szilágycseh rajon több román nemzetiségű párttag azt mondta, hogy »ha nálunk is hasonló lázadás lenne, a románok megölnék az összes magyart«.” RETEGAN – LUNGU, 1996. 129.

108 A hadseregben uralkodó, a magyar forradalommal kapcsolatos nézetekről Gagyí Balla István kérdéseire válaszolva, Szántó János – 1956-ig a román hadsereg tisztje – így emlékezik:

„V: Senki se tudta, hogy mi történt. Nagyon sokan voltak azon a véleményen, hogy Magyarországon forradalom van. De ezt rendre-rendre mindenki visszaszívta, és azt mondták, hogy Magyarország el akarja foglalni Erdélyt. Ez volt a nagy szó.

K: Ottan, a hadsereg tisztjei között?

V: De ez valahogy nem minden egyénnek volt az elképzelése, hanem valahogy úgy tűnt, hogy ez olyan kívülről jött vélemény volt, nem a saját véleményük volt, hanem úgy gondolta, mert úgy mondták neki.” Ld. interjú Szántó Jánossal. In: GAGYÍ BALLA – KOVÁCS, 2000.

25-én már a román egyetemnek a tanszemélyzetét Raluca Ripan, a rektor összehívta, és azon a tanszemélyzeti gyűlésen felhívta a figyelmet arra, hogy magyarázzák meg a diákoknak, hogy vigyázzanak, hogy mit csinálnak, mert a magyarok Erdélyt akarják elszakítani.”¹⁰⁹

A lakosság hangulatáról készített jelentések alapján láthatjuk, hogy a hatalom ezirányú félelme nem volt teljesen alaptalan. A lakosság soraiban gyakran találkozunk olyan megnyilvánulásokkal, amelyek a korábban ismertetett, az élet minőségének javulását óhajtó vágyakozások mellett már szinte feledésbe merült revíziós álmokat is felszínre hoztak.¹¹⁰

Bár a követségi jelentések és a Magyarországra látogató román pártszemélyiségek tájékoztatói¹¹¹ alapján a román vezetésnek tudomása volt arról, hogy a

109 Gagyi Balla István interjúja Dávid Gyulával. Uo.

110 „A megbeszéléseken voltak olyan elvtársak, akik kifejtették véleményüket, hogy a lázadók csatlakoztatni akarták az észak-erdélyi magyarokat.” RETEGAN – LUNGU, 1996. 86. – „A sztálinvárosi diákok soraiban arról tárgyalnak, hogy az MNK-i lázadás idején követelték, hogy »Erdélyt csatolják Magyarországhoz (...)«.” Uo. 101. – „Október 27-e folyamán egy dési polgár kiszállt Niriş [Nires?, Nyíres], Retteg és Csicsómihályfalva falvakba, ahol arra buzdította a magyar lakosokat, hogy készüljenek Erdély átadásával kapcsolatban; a román kulákoknak azt mondta, megvédik őket, ha jól viselkednek.” Uo. 115. – „Keresztes Márton, a dévai Securitate tisztje október 28-án, egy csernakeresztúri mennyegzőn, ittasan azt mondta: »ha Erdély nem Romániáé volna, ma mi is szabadok lennénk«. Letartottatták.” Uo. 160.

111 A budapesti román nagykövetség október 27-i táviratában arról tudósítják Bukarestet, hogy „A levegőben lóg a románellenes megnyilvánulások veszélye.” Uo. 96. – Az október 30-án Magyarországra érkező Aurel Málnăşan és Valter Roman az RMP KV PB-nek november 2-i ülésén számolt be a Magyarországon tapasztaltakról és a magyar elvtársakkal folytatott megbeszélésekről. A Vas Zoltánnal folytatott beszélgetésük Erdéllyel kapcsolatos részében a következőket említik: „...nagyon határozottan figyelmeztetett, hogy tanuljunk abból, ami náluk történt és a náluk használt módszerekből, és tartuk szem előtt, hogy fel fog csapni egy románellenes hullám. Azt mondta, hogy náluk a nép gyűlöl minket, így mondta ő, hogy máris elterjedt a régi magyar sovíniszta, irredenta jelszó, a »nem, nem soha« (...)” A továbbiakban pedig „...azt mondta: én őszinte akarok lenni veletek, fenntartom a véleményem; nálatok még van egy probléma, ti azt hiszitek, hogy meg van oldva, de nincs megoldva. Végül is az az autonómia forma, amit ti adtatok, nem autonómia, és jól gondoljátok meg, mert az ottani magyarság a Budapesti Rádiót hallgatja, hogy a Lúdas Matyi mennyire elterjedt nálatok, mert a magyarok innen tájékoznak.” Uo. 168–169. – A Kádárral folytatott beszélgetésből: „Hazainduláskor – ez románellenes lelkiállapotra mutat meg a vezetésben is, nem hunyhátunk szemet afőlőt, hogy természetesen volt egy alulról jövő nyomás Erdélyre vonatkozóan, de annak a ténynek köszönhetően, hogy a vezetés Erdély ügyében nem foglalt határozottan állást, sőt ellenkezőleg, bátorította ezeket az elemeket és ebben a tragikus helyzetben is, ahelyett hogy azt mondják: legyenek erősek és nem tudom mi – Kádár, megjegyeztem Kádár egyes szavait, azt mondta: »adjatok autonómiát Erdélynek«. Pontosan így mondta. Mit értett ő ez alatt, nem tudtuk megtárgyalni. És ebben a helyzetben, amikor ott immár ellenfor-

határ másik oldalán is felvetődött Erdély kérdése, az utcán és a pártvezetés szintjén is elhangzottak revizionista jelszavak és elképzelések – pontosabban: amit ők annak értékelték –, nem használta fel a sajtóban Erdély fenyegetettségének kérdését. Tette ezt annak ellenére, hogy a kérdés sajtóbeli hangsúlyozásával a román lakosságot, amely amúgy is mindig mindennel szemben idegenkedett, ami Magyarországról jött, eme legerősebb ütőkartájának bevetésével végleg a maga oldalára állíthatta volna a magyar forradalommal szemben. A hatalom azonban bizonytalan volt, és zászlaján a szocialista internacionalizmus jelszavával ilyen eretnek kérdéssel nem mert előhozakodni, inkább a más esetekben jól bevált kivárás, a „mondja ki más” elvét alkalmazta. Így a forradalom alatt a román sajtóban csak az üzemekben megtartott nagygyűlésekről a párt és a kormány vezetéséhez intézett hűségnyilatkozatokban esik szó a magyar kisebbségről, „országunk dolgozó népe nemzetiségre való tekintet nélkül” stb. formában. Az állítólagos területi igények kérdésével kapcsolatban csak a forradalom leverése után, november 7-én írnak legelőször, akkor is a prágai rádió adásaiból idézve, amelyben az ellenforradalmárok szándékaként Erdély és a Felvidék Magyarországhoz csatolásával egy Szent István-i Magyarország megteremtését jelölik meg.¹¹² Ezt követően az erdélyi kérdés kötelezően érintendő kérdéskörként bekerül a hűségnyilatkozatok szövegének eszköztárába, a párt és a kormány iránti hűség kifejezése és a forradalmi éberség szükségessége mellé. A szerkesztőségi cikkekből ezután az a gondolat is bekerül, hogy a „béke ellenségei” imperialista törekvéseik megvalósulása érdekében a nemzetek közötti gyűlölködés mesterséges szításának hitleri módszerével, Magyarország Erisz almájaként való felhasználásával akarták megbontani a keleti blokk egységét. Abban már nincs összhang, hogy lényegében milyen célokat takarnak ezek a törekvések, a legkülönbözőbb dolgokban látják ezek mibenlétét. Ezek között szerepel a gazdasági kizsákmányolás, a Szovjetunió elleni háború, egy újabb Reich kialakítása vagy az Osztrák–Magyar Monarchia újraélesztése is. Tehát minden esetben valami világ-

radalom van, ahelyett hogy azt mondja: tartsátok erősen Erdélyt, azt mondta: adjatok autonómiát Erdélynek.” Uo. 176.

- 112 *A România Liberă* „Milyen irányba mutattak a fasiszta elemek tervei?” címmel számol be november 7-i számában a *Prágai rádió* (!) híradásáról. A cikkből megtudhatjuk, hogy: „Horthysta tisztak ezrei, a nép által régen elűzött kompromittálódott politikusok lépték át az osztrák határt, rádióállomásokat és fegyvereket hozva magukkal. És amint Magyarország urainak kezdték érezni magukat, máris Szlovénia [Szlovákia?] és Erdély anektálásáról kezdtek beszélni. Miután éhínséget és káoszt hoztak létre, elkezdtek beszélni a szenvedő magyaroknak egy Nagy-Magyarország ábránról, egy olyan Magyarországról, mint amilyen Szent István uralkodása alatt volt.” *România Liberă*, november 7. 4.

méretű szerencsétlenség szerepel, ami alapján a forradalmat leverő Szovjetuniót az emberiség megmentőjeként lehet beállítani.

* * *

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a sajtó, mint a tájékoztatás és a propaganda legfőbb eszköze, a lehető legnagyobb mértékben teljesítette a rá szabott feladatot. Természetesen, a viszonylag hosszú időtartamnak és az információk nagy részének csonkított, illetve hamisított voltának köszönhetően számos tévedéssel, a sajtó által kialakítani kívánt képpel össze nem egyeztethető közléssel is találkozunk az újságok hasábjain. Ezekről a hibákról az esetek túlnyomó többségében nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy valóban tévedésből vagy az újságírói lelkiismeret parancsára kerültek be a lapokba. Egyértelműen mutatnak az utóbbi irányába az ifjúság lapjában, a *Scînteia Tineretului*-ban folyamatosan megjelenő hírek, amelyek a határozott tiltás ellenére a Nyugat csehszlovákiai, kelet-németországi léggömb- és kémakcióiról számolnak be. A leghatározottabb kiállítás az *Előre* szerkesztősége részéről nyilvánul meg, amely a magyar eseményekben bekövetkezett fordulat híreiről a hétfői szünnap ellenére, a *Scînteia*-hoz hasonlóan november 5-én különszámban számol be, viszont az így elveszített szabadnapot éppen november 7-ét megelőző napon veszik ki, így a Szovjetunió legnagyobb ünnepén *Előre* nem jelent meg.

A *Kossuth Rádiót* is fogni képes, magántulajdonban csak kis számban lévő rádiókészülékek, és a főleg falun elterjedt, a bukaresti rádió adását sugárzó, lakásokba szerelt hangszóró-rendszer mellett a lakosság (főleg a román lakosság) nagy része számára, az egyetlen hírforrást a magyarországi eseményekről az írott sajtó jelentette. Ennek megfelelően sokan, és amint a magyarországi eseményeket feldolgozó párt- és szakszervezeti gyűléseken felszólalók kérdéseiből kiderül, igen figyelmesen olvasták a napilapokat.¹¹³ A sajtóból tájékozódók többsége tisztában volt a közölt információk hamis voltával, de igyekeztek a hazug propaganda mögött az események valós jellegére következtetni. Ezek a következtetések azonban – mint azt korábban is láthattuk – a propaganda és a diverzió hatására az idő múlásával egyre távolabb kerültek az igazságtól.

113 „Szatmárnémeti rajon pártbizottságának tagjai és más aktivisták, az RMP KB körlevelének feldolgozása alkalmából a következő kérdéseket tették fel: »melyek voltak azok az okok, amelyek meghatározták a magyarországi lázadás kitörését«; »hogyan lehet megmagyarázni az embereknek azt, hogy Nagy Imre, akinek 1953-ban egy sor eltérése volt, most a Minisztertanács elnöke«; »hogyan lehet tisztázni a lengyelországi Poznanban történeteket, amelyekről azt mondták a maguk idejében, hogy az imperialisták készítették elő, és most Gomulka et. beszédéből kitűnik, hogy ezeket a rossz vezetés és az anyagi nehézségek eredményezték.«” RETEGAN – LUNGU, 1996. 88.

A moszkvai és a bukaresti vezetés által kétszeresen is befolyásolt román sajtó tehát még ha féltve őrzött egységességének feladása árán is, de teljesítette feladatát, csak olyan információkat közölt, amelyek még nem veszélyeztették a fennálló társadalmi rendet, az események megítélése tekintetében pedig sikerült megosztani, és ezáltal a hasonló próbálkozásoktól elrettenteni az ország lakosságát. Azok pedig, akikre a propaganda nem volt hatással, és továbbra is a magyar forradalommal szimpatizáltak, és saját hazájukban is hasonló eseményekben reménykedtek, a sajtó mellett a hatalom megtartásának másik eszközét jelentő erőszakszervezetek érdeklődési körébe kerültek.

Függelék

A magyar forradalomról beszámoló első híradás teljes szövege:

Ellenforradalmárok által provokált zavargások Budapesten

BUDAPEST (Agerpres) – Október 23-án reakciós, felforgató szervezetek Budapesten ellenforradalmi lázadást provokáltak a népi hatalom ellen. Nyilvánvaló, hogy ezt az ellenséges kalandot korábban előkészítették, az idegen reakció szisztematikusan lázította a népellenes elemeket a törvényes hatalom ellen.

Az ellenséges elemek kihasználták az október 23-án a fővárosban zajló diáktüntetést, hogy általuk korábban előkészített csoportokat vigyenek az utcára, akik a lázadás magját alkották. Agitátorokat használtak, akik a népben zavart keltve igyekeztek tömeges felfordulást provokálni.

Számos közintézményt és vállalatot támadtak meg. A fasiszta huligánok üzleteket kezdtek fosztogatni, lakások és középületek ablakait zúzták be, és megpróbálták tönkretenni az üzemek berendezéseit.

Lázadó különítmények, amelyeknek sikerült fegyverre szert tenniük, egyes helyeken vérontást okoztak. A forradalmi rendfenntartó erők ellenállást tanúsítottak a felkelőkkel szemben. A Minisztertanács elnökévé újonnan kinevezett Nagy Imre rendelete alapján a városban ostromállapotot hirdettek. A magyar kormány a Szovjetunió kormányától kért segítséget. A kérésnek megfelelően a Varsói Szerződés értelmében Magyarországon tartózkodó szovjet egységek segítséget nyújtottak a magyar csapatoknak Budapesten a rend helyreállításában.

Számos ipari üzemben a munkások fegyveres ellenállást tanúsítottak és fegyveres őrséget állítottak a banditákkal szemben, akik a berendezéseket igyekeztek megromlítni. 24-e estére az ellenséges kalandot felszámolták. Budapesten helyreállít-

tották a rendet. Nagy Imre, a minisztertanács elnöke 24-i rádióbeszédében a rend és a nyugalom megőrzésére hívta fel az ország népét.

Nem járt sikerrel az ellenforradalmárok azon törekvése sem, hogy Debrecenben és néhány más városban is híveket találjanak.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségéhez és a kormányhoz az ország minden részéből táviratok érkeznek, amelyekben a dolgozók erős felháborodásukat fejezik ki az ellenforradalmárok gyilkos tetteivel szemben, és biztosítják a pártot és a kormányt, hogy bármilyen ellenséges merénnyel szemben készek elszántan megvédeni a népi demokratikus rendszert és megszilárdítani barátságukat a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal.

Forrás: A *Scinteia* október 25-i száma 4.

A lapok október 31-i híradása:

A magyarországi helyzet

BUDAPEST 30. (Agerpres) – Október 30-án éjjel Budapesten a helyzet bonyolulttá vált – néhány intézmény székházát feldúlták.

A város különböző kerületeiben géppisztoly-, puska- és revolver-tűzharcra került sor. Azokban a kerületekben, ahol a rend helyreállt, a lakosság megkezdte normális tevékenységét. A legtöbb élelmiszerboltot és falatozót kinyitották, a munkások és tisztviselők megkapják fizetésüket. Az iparvállalatok többségében azonban még nincs munka.

* * *

BUDAPEST 30. (Agerpres) – Mint a Magyar Távirati Iroda jelenti, Budapesten a közüzemek rendszeresen dolgoznak, megkezdődött a villamos- és földalatti vasúthálózat rendbehozása, a fogaskerekű vasút működik, rövidesen megindul az autóbuszforgalom is.

A magyar főváros ellátása csaknem kielégítő. Elegendő liszt, zsír, hús, rizs és zöldség áll rendelkezésre. Számos vidéki város és megye sietett a budapesti lakosság segítségére: élelmiszert és egyéb közszükségleti cikkeket küldött.

Vidéken is fokozatosan helyreáll a nyugalom. Debrecenben megkezdődött a rendes munka. Hasonló a helyzet több más megyében is.

A budapesti rádió kedden reggel bejelentette, hogy a honvédelmi miniszter újabb felhívással fordult a felkelőkhöz, és felkérte őket, hogy 9 óráig tegyék le a fegyvert. A rend helyreállításával egyidejűleg a szovjet csapatok Budapestről visszatérnek

támaszpontjaikra. A Honvédelmi Minisztérium egyik közleményében rámutatott arra, hogy a rend fenntartását a magyar hadsereg, a rendőrség és a munkásokból alakult egységek vették át.

* * *

BUDAPEST 30. (Agerpres) – Nagy Imre miniszterelnök kedden beszédet mondott a budapesti rádióban. Kijelentette, hogy a kormány kebelében több párt képviselőiből szűkebbkörű kabinet alakult. A kabinet tagjai: Nagy Imre, Tildy Zoltán, Kovács Béla, Erdei Ferenc, Kádár János, Losonczy Géza, valamint az a személy, akit majd a szociáldemokrata párt jelöl ki.
Tildy Zoltán, Erdei Ferenc és Kádár János szintén beszédet mondtak a rádióban.”

Forrás: *România Liberă* 1956 október 31-i száma, 4. oldal

A felhasznált irodalom jegyzéke

BAGHIU

1991 BAGHIU, Aurel: Az 1956-os romániai diákmozgalmak. In: *Hitel*, 1991. 21. sz. 23–27.

BÉKÉS

1996 BÉKÉS Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

BRUCAN

1992 BRUCAN, Silviu: *Generația irosită. Memorii*. București, 1992.

CONSTANTINIU

1997 CONSTANTINIU, Florin: *O istorie sinceră a poporului român*. București, Editura Univers Enciclopedic, 1997.

DÁVID

1991 DÁVID Gyula: Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság. In: *Hitel*, 1991. 21. sz. 20–23.

1996 DÁVID Gyula: 1956 Erdélyben és ami utána következett. In: *Korunk*, 1996. 10. sz. 30–40.

FRUNZĂ

1990 FRUNZĂ, Vasile: *Istoria stalinismului în România*. București, Humanitas, 1990.

GAGYI BALLA

1996 GAGYI BALLA István: Forradalom után Erdélyben (Romániában). In: *Magyar '56. 2. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton*. Szerk.: SZÉKELYHIDI Ágoston. Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága – Antológia Kiadó és Nyomda Kft, 1996.

GAGYI BALLA – KOVÁCS

2000 GAGYI BALLA István – KOVÁCS Lehel István: *'56 Erdélyben*. VET 2000. (CD-ROM)

GÁL – HEGEDŰS – LITVÁN – RAINER

1993 A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk.: GÁL Éva – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György – RAINER M. János. Budapest, Századvég – 1956-os Intézet, 1993.

GÁLL

1992 GÁLL Ernő: Az erdélyi magyar értelmiség 1956 után. In: *Valóság*, 1992. 12. sz. 65–80.

GÖMÖRI

1992 GÖMÖRI György: A magyar forradalom lengyelországi visszhangja. In: *Szemle. Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóirataiból*. Szerk.: KOZÁK Gyula. Budapest, Századvég – 1956-os Intézet, 1992.

GYURGYÁK

1989 *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9.* Főszerk.: GYURGYÁK János. Budapest, Századvég – Nyilvánosság Klub, 1989.

HAJDU

1993a HAJDU Tibor: „A magyar reakció népellenes puccsa”. In: *1956 Évkönyv II. 1993*. Szerk.: BAK M. János – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György – S. VARGA Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1993.

1993b HAJDU Tibor: A SZKP Központi Bizottságának levele a párt-szervezetekhez (1956. december 19.). In: *1956 Évkönyv II. 1993*. Szerk.: BAK M. János – HEGEDŰS B. András – LITVÁN György – S. VARGA Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1993.

HEGEDŰS – BECK – GERMUSKA

1996 *1956 Kézikönyve. Kronológia*. Szerk.: HEGEDŰS B. András – BECK Tibor – GERMUSKA Pál. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

NAGY

- 1989 *1956 sajtója. Október 23.–november 4.* Szerk.: NAGY Ernő. Budapest, Tudósítások Kiadó, 1989.

KAHLER – M. KISS

- 1997 KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: *Kinek a forradalma?* Budapest, Püski – Kortárs, 1997.

LIPCSEI

- 1996 LIPCSEI Ildikó: Ellenállás, megtorlás, a pártállam újrászervezése. In: *Magyar '56. 2. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton.* Szerk.: SZÉKELYHIDI Ágoston. Budapest, Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága – Antológia Kiadó és Nyomda Kft, 1996.

POP

- 1996 POP, Adrian: A temesvári és bukaresti diákság tiltakozó megmozdulásai. In: *Korunk*, 1996. 10. sz. 46–49.

RETEGAN – LUNGU

- 1996 RETEGAN, Mihai – LUNGU, Corneliu Mihai: *1956 Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria.* București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.

SINDERMANN

- 1957 SINDERMANN, Horst: Obiectivitatea și actualitatea presei socialiste. In: *Presă noastră.* februarie-martie 1957. 22–24.

SZEREDA – RAINER

- 1996 *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* Szerk.: SZEREDA, Vjacseszlav – RAINER M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

SZEREDA – SZTIKALIN

- 1993 *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Szerk.: SZEREDA, Vjacseszlav – SZTIKALIN, Alekszandr. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993.

TISMĂNEANU

TISMĂNEANU, Vladimir: *Arheologia terorii.* Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Editura Allfa, é.n.

TÓFALVI

- 1997 TÓFALVI Zoltán: Látszat és valóság (14). A romániai sajtó és a reformmozgalmak. In: *Erdélyi Napló*, 1997. január 22. 13.
- 1998 TÓFALVI Zoltán: Az 1956-os magyar forradalom visszhangja Romániában, Erdélyben. In: *Századok*, 1998. 5. sz. 989–1018.